

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Markéta Kocmanová

Možnosti psychologického zkoumání v mezinárodních vztazích

On Psychological Methods in International Relations

Praha 2014

vedoucí práce: PhDr. Jan Jireš, Ph.D.

Poděkování

Mé díky patří vedoucímu této práce PhDr. Janu Jirešovi, Ph.D. za cenné rady při promýšlení formální i sémantické stránky textu. Za odbornou konzultaci nad příčinami konfliktu v bezpečnostně nestabilních regionech bych ráda vyjádřila poděkování Ebrahimu Afsahovi, M.Phil, MPA, Ph.D., docentovi mezinárodního práva na Právnické fakultě Kodaňské univerzity; a v neposlední řadě směřuje můj vděk k jedné z legend české psychiatrie MUDr. Zdeňku Kalvachovi za debatu nad správností logických inferencí vyvozovaných z psychologických procesů, se kterými tento text pracuje.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. července 2014

Podpis:

Abstrakt

Předkládaná práce přináší uvedení do využití teoretických modelů obecné a především sociální psychologie ve zkoumání globální politiky na pozadí holisticky chápaného dynamického modelu mezinárodního systému. Pojednány jsou zejména fenomény, které narušují bezpečnostní stabilitu na subsystémové hladině – vznik agrese a dynamika konfliktu optikou vnímání a také problematika kolektivistické a individualistické kultury. Praktická část je věnována podrobné analýze politické radikalizace na pozadí jejího pyramidového modelu. Všechny teoretické koncepty jsou dokladovány množstvím příkladů z historie i současnosti mezinárodní politiky ve vztahu k jednotlivým aktérům v rámci systému.

Klíčová slova

Agrese, analýza zahraniční politiky, dynamický model mezinárodního systému, jednotky analýzy, konflikt, politická radikalizace, psychologie, pyramidový model radikalizace, sociální psychologie, úrovně analýzy, teorie frustrace a agrese, terorismus.

Abstract

The thesis provides an introduction to the employment of theoretical models of general and primarily social psychology while exploring global politics against the background of a holistically conceived dynamic model of the system of international relations. Central focus is directed at the phenomena undermining security stability at the sub-system level, i.e. the genesis of aggression and dynamics of conflict through the concept of perception as well as the dichotomy of collectivistic and individualistic cultures. The practical part performs an in-depth analysis of political radicalization while depicting the mechanisms of the pyramid model of radicalization. The overall theoretical framework is accompanied by a number of illustrative examples of both historical event and current international politics which are presented in relation to the specific actors within the system.

Key words

Aggression, conflict, dynamic model of the international system, foreign policy analysis, frustration-aggression theory, levels of analysis, political radicalization, psychology, pyramid model of political radicalization, social psychology, terrorism, units of analysis.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Metodologické nástroje	10
3. Teoretická část – Psychologie a politika.....	16
3.1. Vývoj teoretických konceptů obecné psychologie a jejich odraz v psychologii politiky.....	17
3.2. Sociální psychologie v mezinárodních vztazích	19
3.2.1. Role kultury ve vnímání a interpretaci jednání.....	22
3.2.2. Proč konflikt?.....	24
3.2.3. Kořeny násilí – teorie vzniku agrese	28
3.3. Shrnutí.....	35
4. Praktická část – Radikalizace ideologických společenských: dynamika skupin v praxi	37
4.1. Pyramidový model radikalizace	39
4.1.1. Radikalizace jednotlivce	40
4.1.2. Radikalizace skupin	43
4.1.3. Masová radikalizace	51
4.2. Shrnutí.....	55
5. Závěr	57
6. Seznam literatury	59

Seznam zkratk

IRA – Irská republikánská armáda (IRA – The Irish Republican Army)

LFOP – Lidová fronta pro osvobození Palestiny (PFLP – The Popular Front for the Liberation of Palestine)

LTTE – Tygři osvobození tamilského Ílamu, Tamilští tygři (LTTE – The Liberation Tigers of Tamil Eelam)

OOP – Organizace pro osvobození Palestiny (PLO – The Palestine Liberation Organization)

SDS – Studenti za demokratickou společnost (SDS – Students for a Democratic Society)

WU – Weather Underground, Weatherman

1. Úvod

Klasičtí realisté říkají, že státy a ostatní aktéři v mezinárodním systému se snaží zajistit si takovou míru moci, která jim umožní přežít v jeho anarchických podmínkách. Domnívám se, že základní premisa realismu je jistě neoddiskutovatelná a přesně odráží přirozenou povahu člověka v hobbesovském duchu. Jelikož primárním cílem jakékoli entity uvnitř systému je přežití, pak klíčovou hodnotou, o kterou se v tomto konkurenčním prostředí soutěží, je vlastní bezpečí.

Široce či úžeji pojatá bezpečnost je proměnná, která v globálním prostředí hraje naprosto zásadní roli ve vztahu ke každému – bez funkčně zajištěné bezpečnosti by pozbývala smyslu jak neoliberální mantra o vzájemné spolupráci, tak dominantní představa konstruktivistů o vývojově kvalitativních kulturách utvářených normami. Jistota elementární bezpečnosti umožňuje vytvořit takové mezinárodní prostředí, které zaručí fungování sociálních struktur (v dosud dominantním pojetí států) tak, aby své populaci umožnily uspokojit alespoň základní potřeby. Konflikt je pro většinu v zásadě nežádoucí, i když je jisté, že vždy bude existovat užší skupina politických a ekonomických elit, v jejichž zájmu je konflikt podněcovat a udržovat tak mezinárodní systém nestabilní, jak historicky prokázalo například propojení politických špiček a zbrojních konglomerátů ve vojensko-průmyslovém komplexu.

Mezinárodní vztahy jsou tradičně interpretovány zejména skrze hlavní teoretické přístupy v rámci „svých“ velkých debat. Každá z těchto škol, ať již jsou to realisté, neoliberálové, konstruktivisté či jiní, se snaží najít uspokojivé vysvětlení procesů, které jsou pro systém mezinárodních vztahů typické, za pomoci svého vlastního chápání jejich povahy. Je pozoruhodné, že každé z těchto paradigmat se uchyluje ke své specifické interpretaci povahy vztahů mezi státy a

vymezení jejich funkčních principů, aniž by se ve větší míře snažily o možnost zahrnout argumenty druhého do komplexnější teorie.

V mnoha ohledech se tak zdá, že při svém teoretizování nacházejí sílu k vysvětlení fenoménů pouze v omezené míře, a proto je, jak podotýká Robert Jervis¹, žádoucí tyto myšlenkové proudy usmířit a spojit jejich východiska v teorii, která by interakce mezi aktéry globálního systému dokázala vysvětlit lépe. Takové řešení nabízí využití konceptů obecné i sociální psychologie, zvláště těch, které se zaměřují na vysvětlení jevů, které se uplatňují ve vzájemném vztahování se aktérů v mezinárodním systému.

Cílem této práce je předložit některé z klíčových témat především sociální psychologie tak, aby posloužily vysvětlení dějů, které mají dopad na strukturu vztahů mezi jednotlivými aktéry globální politiky. Důraz je kladen na takové procesy, které jsou zodpovědné za narušování systémové stability a vztahují se tak k bezpečnosti jako základní hodnotě, o kterou aktéři v systému usilují. Jedná se tak o jevy nežádoucí, negativně vnímané právě proto, že narušují snahy aktérů o zajištění vlastního bezpečí. Vzhledem k inherentnímu omezení této práce jsou pojednány a prakticky aplikovány pouze ty teoretické koncepty, které se k bezpečnosti vztahují záporně, tj. oslabují ji.

Konkrétně se práce snaží o zodpovězení otázek po povaze a determinační roli kultury, kořenech konfliktu a násilí s ohledem vnitřní síly, které je pohánějí, či roli vnímání při tvorbě zahraničně politických strategií i při samotném rozhodování. Největší pozornost se však soustředí na vysvětlení sociálně-psychologických mechanismů, které vstupují do hry při vzájemném vztahování se aktérů mezinárodního systému jako členů sociálních skupin. Text je dělen na teoretickou a praktickou část. Úkolem té první je vymezit jak základní myšlenkové rámce obecné psychologie, které umožní prvotní orientaci v disciplíně, tak klíčové

---

¹ V rozhovoru s Vítem Benešem pro časopis Mezinárodní vztahy (Beneš 2011) Robert Jervis hovoří o potřebě obohatit studium mezinárodních vztahů, zejména teorii racionální volby, o psychologické koncepty, které mohou zlepšit porozumění interakcím mezi aktéry mezinárodního systému.

koncepty sociální psychologie, jež mají posloužit k pochopení sociálních procesů, které se kolem nás odehrávají, se zvláštním důrazem na chování, které plodí konflikt a násilí. Praktická část se zabývá fenoménem radikalizace jednotek napříč celým mezinárodním systémem, protože právě tato dynamika se podílí na destabilizaci bezpečnostního prostředí nejvýraznější měrou.

Všechny tyto mechanismy jsou popsány na pozadí holisticky koncipovaného dynamického modelu mezinárodního systému, který odráží funkčně vymezené operační pole jednotlivých aktérů v jejich úsilí o nabytí, udržení a maximalizaci moci. Svou pozicí v systému jsou konkrétní jednotky determinovány k volbě určitého typu chování, které k dosažení svých cílů volí. Právě porozumění motivačním vrstvám, které jsou za jednáním aktérů, umožňuje lépe pochopit konkrétní situace, které se v mezinárodním systému odehrávají a využít těchto poznatků pro praktické výstupy zahraničněpolitické praxe.

Proto tedy text ve své teoretické i praktické části hojně odkazuje na konkrétní aktéry, fenomény a situace, kde se jednotlivé teoretické sociálně-psychologické koncepty uplatňují. Navíc tam, kde je to účelné a případné, text také vztahuje příslušné myšlenkové konstrukty k relevantním teoretickým výkladům v teorii mezinárodních vztahů.

2. Metodologické nástroje

Cílem této práce je popsat a zejména vysvětlit mechanismy psychologických (či spíše psycho-sociálních) procesů, které vstupují do hry při tom, jak se jednotliví aktéři mezinárodního systému vztahují jeden k druhému, a jaké výsledky z tohoto vzájemného vztahování se vznikají na systémové úrovni. Primárním metodologickým nástrojem je zde holistický přístup aplikovaný na specifický, „pracovní“ dynamický model mezinárodního systému. Předmětem výzkumného zájmu je chování příslušných jednotek, přičemž je důležité pochopit mechanismy toho, jak takové jednání vzniká a jaké má pro mezinárodní systém důsledky, obzvláště s ohledem na vznik násilného konfliktu, který má vliv na destabilizaci mezinárodního prostředí.

Problém hladin analýzy je v teorii mezinárodních vztahů velmi dobře popsán, přičemž dodnes se vedou spory zejména o to, které analytické jednotky mají vliv na změny na úrovni systému (Kocmanová 2005, s. 204). Například *Waltzův model „obrazů“* (1959) nabízí tři analytické úrovně: první obraz „se typicky zaměřuje na lidskou přirozenost a na přesvědčení jednotlivců; druhý obraz se týká povahy státu, jeho sociálního systému a domácí politiky; třetí obraz pak věnuje pozornost obecné charakteristice mezinárodního systému jako celku“, (Schouten 2008, s. 1).

Domnívám se, že stav na subsystémové hladině v globalizovaném světě, zajatém vzájemnou závislostí, je daleko difúznější než v době studené války. Státy již nejsou zdaleka jedinými důležitými hráči ve světové aréně, mocenské karty jsou na mezinárodní úrovni rozdány mezi další hráče (nadmárodní korporace, mezinárodní organizace různého typu, teroristické organizace, zločinecké gangy), což má významný dopad na jasné vymezení toho, zda ten či onen aktér má určující vliv na strukturu mezinárodního systému. Z tohoto důvodu považuji za vhodné pro účely této práce rozdělit mezinárodní systém pouze na dvě úrovně – systémovou a subsystémovou, přičemž jednotky subsystémového segmentu, jak jej zde chápu, se

k sobě váží podle určitých pravidel. Myšlenka mezinárodních vztahů jako čirá interakce mezi státy byla již odmítnuta například teorií mezinárodních režimů, kdy „státy přestávají být základními *jednotkami analýzy* mezinárodní politiky a vztahy mezi nimi přestávají být základní rovinou analýzy“, neboť pro holistické chápání mezinárodního systému „není důležitá rovina analýzy (mezi-státní, vnitro-státní, individuální), ani status aktérů. Do analýzy určitého fenoménu může být nutné zahrnout aktivity aktérů tak navzájem vzdálených jako je určitý jednotlivec a Rada bezpečnosti OSN“; (Barša 1999, s. 320 – 321).

Podrobnější pohled na pracovní *dynamický model mezinárodního systému* (Obrázek 1)² ukazuje, že systém není hierarchizován. Jednotky, které by odpovídaly Waltzovu prvnímu a druhému obrazu – tedy jednotlivci a státy, nahrazují na subsystémové hladině dva základní typy aktérů-zapuštění a nezapuštění.

Zapuštění aktéři (embedded actors) jsou takové entity, jejichž kroky jsou v anarchickém prostředí systému v alespoň nějaké míře omezovány normami mezinárodního práva, kterým se tyto jednotky podrobily dobrovolně. V důsledku této „minimální“ svázanosti jsou aktéři, jako například státy, mezinárodní organizace, ale i bezpečnostní společenství založená na smluvním závazku, nuceni přizpůsobit své jednání ve vztahu k dalším aktérům, smluvním stranám. I když budou vždy existovat aktéři, kteří budou tyto normy porušovat, aby maximalizovaly svou moc, tlak ostatních ve smluvním závazku je bude nutit k tomu, aby se přizpůsobili a „zařadili zpět“. Obecně lze konstatovat, že aktéři zapuštění v subsystémové hladině jsou provázaní a na sobě vzájemně závislí.

---

² Název dynamický model mezinárodního systému je můj vlastní pracovní název pro zobrazení struktury mezinárodního systému, a to včetně pojmenování dvou druhů aktérů na subsystémové úrovni. V odborné literatuře se termín jako ustálený nevyskytuje, přívlastek „dynamický“ však používá jej například Mandel (1987) u modelu mezinárodního systému pro simulační účely rovnováhy sil během studené války; a zejména pak Beeson a Higgott (2003), jemuž se moje představa velmi blíží, neboť dle jejich názoru zachycuje „dynamický model mezinárodního systému, který je schopen zachytit neustále se vyvíjející povahu hegemonie, spíše než státocentrický koncept (neo)realistické vědy, který je více statický“, (Beeson a Higgott, 2003, Část 1 *Recasting Hegemony*, bez stránkování).

Nezapuštění aktéři (floating actors) jsou takové jednotky mezinárodního systému, které se normami mezinárodního práva neřídí, a stabilitu systému spíše narušují, a to jak cíleně, tak i jako nezamýšlený důsledek vlastního chování. Řadím sem jak různé typy sociálních skupin označených ideologická společenství (skupiny lidí různých velikostí, jejichž soudržnost je zajišťována nějakou ideologií), tak jednotlivce. Role ideologických společenství a jejich vliv na stabilitu mezinárodního systému je dobře popsána, například skrze studium aktivit teroristických organizací. Působení nezapuštěných aktérů v mezinárodním systému nemusí být nutně destruktivní. Mezi ideologická společenství založená na sdílené identitě, jejichž cílem je zjevně nenásilná náprava křivd, patří také občanské iniciativy, které prosazují svůj vliv na mezinárodní úrovni – nedávno se tak na 52. zasedání Výboru OSN proti mučení materializovalo úsilí desítek organizací občanské společnosti, které se v celosvětové kampani proti politice Vatikánu zasazují za oběti sexuálního zneužívání kněžími³.

Je však důležité brát zřetel i na stále výraznější roli, kterou v mezinárodním systému hrají jednotlivci. Jistě nemají takovou moc jako státy či ideologická společenství, ale jejich důležitost v globálním světě, především v důsledku rozvoje moderních technologií a moci médií, vzrůstá. Typický příklad reprezentuje dvanáct, dnes již legendárních, dánských kreslířů, jejichž karikatury proroka Mohameda pro deník Jyllands Posten⁴ uvrhly Dánsko do vážné zahraničně-politické krize. Uprostřed Bushovy války proti teroru pak tento, pro muslimy rouhačský, akt způsobil nejen vyostření protizápadních postojů, ale také násilné útoky proti Západním zemím především na Blízkém východě a ve Střední Asii. Podobně násilná odezva následovala poté, co americký pastor Terry Jones „upálil

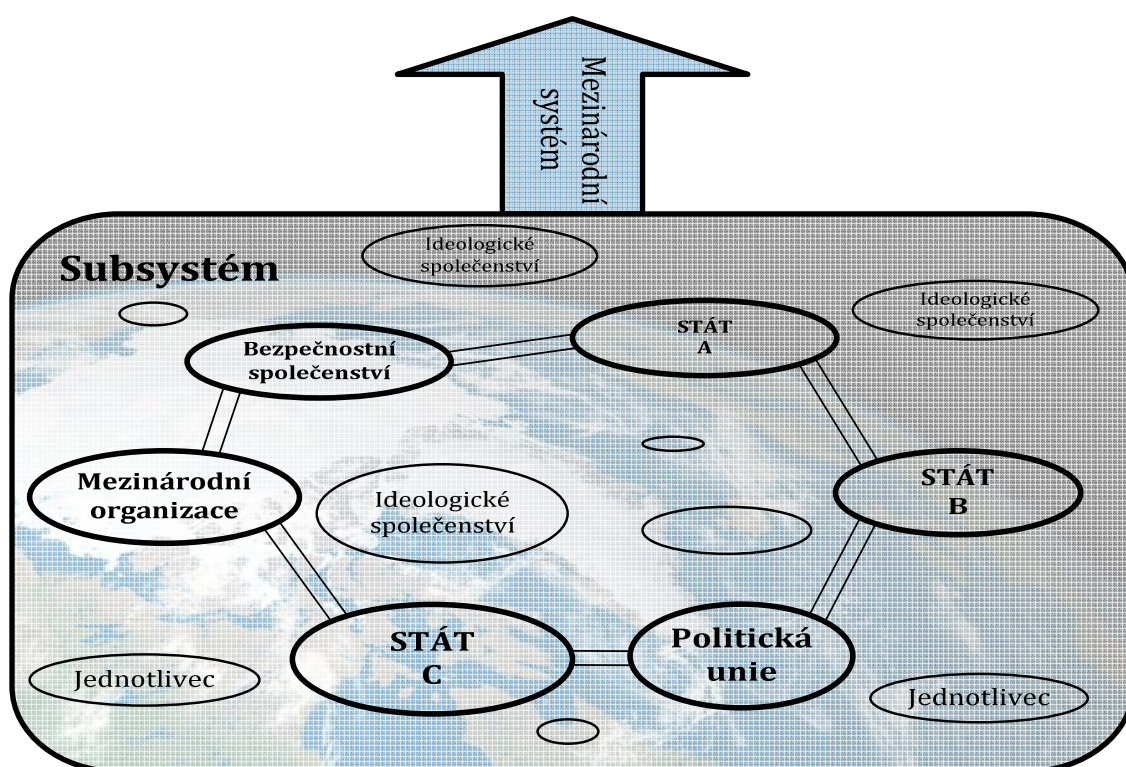
---

³ Podrobné informace o agendě zasedání konaného 28. 4. - 23. 5. 2014 v Ženevě viz odkaz: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=890&Lang=en [cit. 12. července 2014].

⁴ Jyllands Posten. *Muhammeds ansigt* (Mohamedova tvář). 30. září 2005. Karikatury dostupné z <http://www.aina.org/releases/20060201143237.htm> [cit. 12. července 2014].

korán“; patří sem i útok na ambasádu USA v libyjském Běnghází, jehož motivací mohla být odplata za protiislámské video Nevinnost muslimů⁵.

Důvodem, proč mohou i jednotlivci hrát významnější úlohu při destabilizaci mezinárodního systému, je rozdílná představa vnímání podmíněná specifíkem určitého sociálního prostředí či kultury. Spouštěcí mechanismy určitého jednání aktérů v mezinárodním systému mají dva aspekty – psychologický a sociální. Znamená to, že určitý aktér (stát, společenství i jednatel) vnímá situaci skrze sebe sama, svou vlastní identitu, a to vždy v kontextu daném sociální strukturou, ve které se nachází.

Obrázek 1: Dynamický model mezinárodního systému

⁵ Viz Kirkpatrick, David D. (2012). [Election-Year Stakes Overshadow Nuances of Libya Investigation](http://www.nytimes.com/2012/10/16/world/africa/election-year-stakes-overshadow-nuances-of-benghazi-investigation.html?_r=1&). *The New York Times* [online], 16 October 2012. Dostupné z http://www.nytimes.com/2012/10/16/world/africa/election-year-stakes-overshadow-nuances-of-benghazi-investigation.html?_r=1& [cit. 12. července 2014].

Jakkoli tedy bylo nutné vymezit a definovat relevantní jednotky, které se zapojují do mezi-národních vztahů, je také rozhodně nezbytné říci, jak konkrétní jednání aktérů vzniká a jaké má důsledky. Holistická metoda vysvětlení dějů v mezinárodním systému, jak s ní pracuje tato práce, je holistická „skrz naskrz“. Nejenže bere v úvahu chování a vzájemnou interakci všech jednotek subsystémové hladiny, ale také zkoumá mechanismy tohoto jednání tak, jak jsou určovány povahou entity samotné a také sociální strukturou, v níž daný aktér existuje. Metoda je tedy psycho-sociální. Důraz na jednání, které je determinováno určitou normativní strukturou, kladou také sociální konstruktivisté. Jervis však tvrdí, že ani konstruktivisté pomocí konceptu sdílených kulturních norem nevysvětlují to, co se v mezinárodním systému děje, dostatečně: „Pokud se má sociální konstruktivismus opravdu rozvinout, musí být založen na psychologii. Důležitost, kterou sociální konstruktivisté připisují myšlenkám, názorům a hodnotám, by měla být přetavena v pozornost oboru, který se těmito tématy zabývá *par excellence*: psychologii, obzvláště jejímu podoboru sociální psychologii, protože také jako konstruktivismus je sociální stejně jako psychologická“, (Schouten 2008, s. 3).

TEORETICKÁ ČÁST

3. Psychologie a politika

Vzhledem k povaze této práce, jejímž cílem je prozkoumat možnosti využití teoretických konstrukcí psychologie pro vysvětlení jevů probíhajících v mezinárodním systému, je důležité vymežit její operační pole. Z perspektivy vůdčích paradigmat v teorii mezinárodních vztahů je psychologický výzkum, zejména v českém kontextu, prakticky *terra incognita*. Jak tvrdí někteří teoretici „argumentace psychologie... je příliš redukcionistická na to, aby vysvětlila velká schémata, které ve světové politice nalézáme a také to, že je příliš chatrná a chaotická na to, aby dokázala vůbec cokoli vysvětlit,“ (Goldgeier a Tetlock 2001, s. 87).

V lecčems mají samozřejmě pravdu. Sama psychologie jako vědní obor je nesmírně dynamickou disciplínou, která se v posledních desetiletích štěpí na mnoho subdisciplín a trpí tak, stejně jako teorie mezinárodních vztahů i celá politická věda, přílišnou fragmentací (Beneš 2010, s. 102). Tím, že se psychologie v celé své šíři, stejně jako politika, zaměřuje na zkoumání člověka i společenského řádu, tedy fenomény navýsost komplexní, se situace stává značně nepřehlednou. Proto považuji za přínosné popsat jen ty psychologické koncepty a pojmy, které jsou hojně pokryté odbornou literaturou zabývající se psychologí politiky, zejména však ty, které jsou prokazatelně, prostou úsudkovou heuristikou, aplikovatelné v teorii i praxi mezinárodních vztahů.

3. 1 Vývoj teoretických konceptů obecné psychologie a jejich odraz v psychologii politiky

Stejně jako mezinárodní vztahy má i psychologie své teoretické spory. Pro pochopení kontinuity a logiky oborového štěpení je užitečné načrtnout podstatu těchto debat, které se točily a točí kolem požadavku na dostatečnou „vědeckost“ disciplíny. Schematicky lze vývoj psychologie zachytit na vývojové ose Freudova a freudovská psychoanalytická perspektiva - behavioristické paradigma - „pozitivní“ humanistická odpověď - kognitivní model (McDermott 2004, s. 48–49).

Příspěvek zakladatele moderní psychologie **Sigmunda Freuda** umožnil nahlédnout do jednotlivých vrstev lidské duše tím, že systematizoval své poznatky o lidské osobnosti. Jeho závěry se staly „dominantní metodou analýzy politických lídrů, [a ačkoli] vědecké renomé tohoto přístupu bylo pochybné především kvůli tomu, že hledal oporu v psychoanalýze, má dodneška stálý vliv na politickou psychologii skrze studium vůdcovství a psychobiografie“, (Erişen 2012, s. 12). Při studiu mezinárodní politiky lze tento přístup využít v různých hladinách analýzy: můžeme zkoumat jak motivace a chování politických elit, které ze své pozice přímo ovlivňují strukturální procesy na úrovni mezinárodního systému i v domácí politice (což jistě kvitují neoliberálové), tak i fungování nestátních aktérů, například teroristických organizací a dalších nátlakových či zájmových skupin, které jsou založeny na principu autoritativního nebo charismatického vůdcovství (viz například Pryce 2012, Jones a Libicki 2008 či Jordan 2009).

V reakci na empirickou chudobu psychoanalýzy se zejména americká **behavioristická škola** opřela o sílu experimentu při zkoumání různých aspektů lidského chování. Behaviorismus se tak soustředil na objektivní pozorování chování a nalezení jeho obecných vzorců bez ohledu na to, co se odehrává uvnitř, tedy na lidské emoce. Behavioristický koncept zásadně ovlivnil rozvoj teorie

racionální volby jako modelu, kdy se aktéři bez ohledu na svoje vnitřní nastavení vždy, za každých okolností snaží kalkulovat svoje jednání tak, aby maximalizovali svůj užitek. Na rozvoj behavioristického paradigmatu, který ve své radikální verzi v podstatě připravuje člověka o svobodnou vůli, pak v 60. letech 20. století reaguje **humanistická psychologie**. Teoretici, jako například Abraham Maslow nebo Carl Rogers „přesouvají těžiště psychologie od chování zpět směrem k emocím, avšak v protikladu ke stavu negativní motivace, jak ji zdůrazňoval Freud,“ (McDermott 2004, s. 49). Je to právě teoretický příspěvek k výzkumu vlivu pozitivních emocí na chování jednotlivců i celých skupin, který může do budoucna významně přispět k pochopení jevů v oblasti bezpečnostních studií, řešení (a snad i prevenci) konfliktu, k efektivnímu boji proti terorismu, k rozvoji a posílení mechanismů spolupráce napříč mezinárodním systémem.

Z vývojového hlediska posledním teoretickým přístupem ke zkoumání člověka a jeho zapuštění do společenské struktury, který je podstatný pro pochopení zaměření této práce, je **kognitivní psychologie**. Zjednodušeně řečeno, na rozdíl od předchozích prizmat, je pokusem o usmíření jednotlivých konceptů v paradigmatu, jehož ambicí je vysvětlit celý komplex duševních procesů, které ovlivňují lidské chování a jednání.

Kognitivní psychologie je díky svému relativně propracovanému systému zkoumání aplikovatelná v celé řadě podoborů psychologie jako vědní disciplíny. Domnívám se, že zejména popis základních jevů kognitivních procesů a využití zásadních pojmů s nimi spojených v rámci moderní sociální psychologie může být klíčem pro pochopení strukturálních dějů v systému mezinárodních vztahů, jak v systémové, tak sub-systémové rovině analýzy. McDermottová tvrdí, že politická psychologie nejvíce čerpá právě ze sociální a kognitivní psychologie, protože „mezi vnitřními duševními procesy jednotlivců a tím, co se děje, když tito jednotlivci vstupují do vzájemné interakce ve svých společenských říších, existuje obrovský přesah“, (tamtéž, s. 50) a proto také může být spojení metodologických

nástrojů obou disciplín pro zkoumání mezinárodních vztahů prospěšné. Z tohoto důvodu je třeba důkladně vymežit operační pole sociální psychologie a popsat její vztah k procesům probíhajícím v mezinárodním systému.

3. 2 Sociální psychologie v mezinárodních vztazích

Jean-Paul Sartre ve své knize *Existencialismus je humanismus* (1946) tvrdí, že člověk se stává lidskou bytostí až v nějaké situaci; od této situace jej pak nelze oddělit, protože ho formuje a rozhoduje o jeho možnostech (parafrázováno dle Sartre 1960, s. 55). Přesně tak vystihuje podstatu sociální psychologie, která se zabývá tím, „jak o sobě lidé navzájem smýšlejí, jak se ovlivňují a vztahují jeden k druhému“, (Myers 2012, s. 4).

Stejně jako v teorii mezinárodních vztahů, i sociální psychologie buduje své teoretické základy na půdorysu „velkých idejí“; základních principů, které umožňují pochopit, o co sociální psychologii při zkoumání člověka a jeho společenských vazeb jde. Myers (2012, s. 5–9) vymezuje čtyři širší oblasti, které popisují jakési epistemologické kategorie psychosociálních jevů vyskytujících se napříč sociálním myšlením, sociálními vlivy a vztahy:

1. **Způsob konstrukce sociální reality, v níž se pohybujeme** – jako jedinečné bytosti také každý jinak myslíme, a způsob našeho individuálního myšlení předurčuje to, jakým způsobem pak jednáme. To, jak zareagujeme na něčí urážku, závisí na tom, zda jednání partnera v sociální interakci v dané chvíli považujeme za akt nepřátelství či nikoli. Ano, je možné, že existuje objektivní realita, ale my jsme schopni ji vnímat pouze optikou našich vlastních přesvědčení a hodnot.
2. **Sociální intuice nás vede, ale mnohdy i klame** – ani Freudovi se nepodařilo popsat, jak funguje zákulisí naší mysli. Kognitivní procesy navázané na myšlení, paměť a postoje fungují duálně (dual processing, viz Myers 2012, s.

7) – na vědomé i nevědomé úrovni. Tento poznatek tak významně nahlodává interpretační spolehlivost teorie racionální volby, která se prosadila jako nástroj predikce v období studené války, nebo ji alespoň odkazuje do mezí, kde si nebude činit nárok na porozumění rozhodování aktérů zahraniční politiky v celé jejich komplexitě.

3. ***Sociální vlivy formují naše chování*** – jako společenské bytosti reagujeme na náš bezprostřední kontext, kdy naše chování je ovlivňováno vnějšími silami. Jsou okamžiky, kdy nás moc sociální situace vede k takovému jednání, které je v rozporu s našimi deklarovanými postoji. Zásadní roli při „definování naší situace“ hraje kultura, přičemž je důležité vnímat dichotomii individualistických a kolektivistických kultur. Právě v důsledku kulturní determinace našeho jednání může docházet ke zkreslenému vnímání kroků protivníka z jiné kultury v mezinárodní politice, protože jej mylně interpretujeme pod vlivem našeho kulturního kontextu.
4. ***I osobní postoje, predispozice a biologické faktory formují naše chování*** – zvnitřněné postoje stejně jako osobnostní založení předurčují, jak se v určitém sociálním kontextu zachováme. Tato premisa umožňuje zaměřit se na hnací síly politického rozhodování jednotlivců (izolovaně i v kontextu skupiny), které uděluje dynamiku procesům uvnitř mezinárodního systému – v tomto ohledu se sociální psychologie vzhledem k politice poněkud stýká s klasickou psychoanalýzou, která se věnuje problematice osobnostního profilu i psychopatologie politických elit (Lasswell 1930).⁶ Vnitřní nastavení osobnosti lze použít jako explanans u mnoha politiků (Chamberlain či Putin) i „asystémových“ hráčů (bin Ládín).

---

⁶ I když je psychopatologie politických decision-makerů (ale i teroristů) atraktivní doménou, jedná se spíše o řídkou odchylku než pravidlo. Takovou výjimku představuje svým nepředvídatelným chováním, vykazujícím psychopatologické rysy například Saddám Husajn (Post 1991, s. 286 nebo Jervis v rozhovoru s Peterem Schoutenem, 2008, pro *Theory Talks*). Post tvrdí, že Husajn byl nebezpečný, protože struktura jeho zhoubně narcistní osobnosti se skládá z „mesiášských ambicí v touze po neomezené moci, absentujícího svědomí, sklonů k bezskrupulózní agresivitě a paranoidního vidění světa“, (Post 1991, s. 286).

Přístup sociální psychologie k realitě, kterou utvářejí lidé skrze vzájemné vztahování se, je v rámci vůdčích debat mezinárodních vztahů nejvěrněji zrcadlen v sociálním konstruktivismu. Wendt v duchu holismu představuje mezinárodní systém jako sociální konstrukt, kde jsou „struktury lidského sdružování determinovány především sdílenými idejemi, spíše než materiálními silami a [...] identity a zájmy cílevědomých aktérů jsou konstruovány těmito sdílenými idejemi, spíše než přirozenými danostmi“, (Wendt 1999, s. 1). Pro sociální konstruktivisty je tedy podstatné, že lidé vstupují do vzájemných interakcí ovlivnění kulturními vzorci, ve kterých žijí, a normami, které jsou pro určitou kulturu typické a snad i závazné.

Stejně jako konstruktivismus je i sociální psychologie angažovaná, normativně zaměřená vědní disciplína. Ve srovnání s konstruktivistickým přístupem v teorii mezinárodních vztahů jde sociální psychologie hlouběji v tom, že se nezaměřuje pouze na formativní roli kultury a norem v ní obsažených, ale jde až na samé analytické dno, kam umísťuje člověka jako černou skříňku⁷, do které vchází podněty z okolního světa, v níž se něco uděje, a to zformované něco pak vede naše činy a vychází ven skrze naše jednání, jímž my sami ovlivňujeme sociální prostředí, a tak dále *ad infinitum*. Sociální konstruktivisté věří, „že sociální realita⁸ jsou samé ideje skrz naskrz a že hluboké, nepozorovatelné struktury zakládají podstatu hybných sil a pravidel“, (Wendt 1999, s. 90). Pokud by si tedy sociální konstruktivismus měl činit nároky na úplnější porozumění procesům v mezinárodním systému, měl by ve svém zkoumání jít za rámec kulturních narativů a snažit se pochopit další síly, které tyto vzorce spojují či rozpojují, a jejichž dynamika může být natolik mocná, že zhusta způsobuje strukturální změny na systémové úrovni.

---

⁷ Metafora či spíše teorie „černé skříňky“ je poprvé v psychologii použita u otce *radikálního behaviorismu* (ten vylučuje jakoukoli roli myšlení a emocí jako platného vysvětlení pro lidské chování) B. F. Skinnera.

⁸ Wendt používá termín *social life*, jehož doslovný překlad mi však v teoretickém kontextu, nejen této práce, přijde nemístný.

Co je však nejvýraznějším spojovacím článkem sociálního konstruktivismu a sociální psychologie je důležitost, kterou obě disciplíny přisuzují dynamice společenských skupin (psychologie) či sdílených kultur (sociální konstruktivismus). V následujících kapitolách se proto soustředíme na popis základní vlastnosti kultury ze sociálně psychologického hlediska a také vysvětlení dynamických procesů sociálních skupin.

3. 2. 1 Role kultury ve vnímání a interpretaci jednání

Pokud si položíme otázku, proč se občan země s rozvinutou demokratickou kulturou podiví nad tím, že v muslimských zemích vzbudí několik kreseb proroka Mohameda publikovaných v deníku malého státu Evropské unie dlouhotrvající vlnu násilí, odpověď můžeme nalézt v kultuře, skrze niž jednání těch druhých vnímáme. Záleží totiž na tom, zda jednotliví aktéři systému mezinárodních vztahů náleží k *individualistické* nebo *kolektivistické kultuře*.

Myers (2012, s. 40 – 44) se zamýšlí nad ukotvením jedince v kultuře z několika funkčních úhlů pohledu, a potvrzuje také, že členové kolektivistických kultur vnímají jednání příslušníků kultur postavených na konceptu silného, nezávislého individua rozdílně. V zásadě lze individualistické kultury chápat jakou souhrn nezávislých já, kdežto ty kolektivistické jako sociální struktury složené z jedinců, kteří svou identitu odvozují od vzájemné závislosti jeden na druhém. V tomto světle je tedy pochopitelné, že karikatury proroka Mohameda z deníku Jyllands Posten (pro individualisticky založeného obyvatele Západu pouhý projev názoru autonomního já skrze institut svobody tisku) mohou u příslušníků kolektivistické kultury podnítit násilnou odezvu. Důvodem je to, že jednatel je vnímán jako reprezentant celé kultury, je s ní ztotožňován; tento akt je pak paušálně přisouzen celé kultuře, do níž jednatel patří. V tomto konkrétním případě byl tedy osobní pohled na ikonickou postavu islámu, jež je ve většině

muslimských zemí státním náboženstvím, interpretován jako projev postojů celé západní kultury a považován za útok proti samotným základům státu.

Obecně tedy může mechanismus, který v tomto „střetávání kultur“ v mantinelech mezinárodního systému funguje, plodit nezamýšlené důsledky, protože „lidé, kteří žijí ve stejných kulturních schématech, sdílejí podobné hodnoty a kognitivní schémata a používají také podobná kritéria při hodnocení projevu určitého typu chování vzhledem k pocitu vlastní sebeúcty“, (Somech 2000, s. 162). Při tvorbě strategií zahraniční politiky, zejména však strategickém promýšlení (vojenských) kampaní a intervencí, je nezbytné na tyto skutečnosti brát zřetel. Zároveň však nelze tvrdit, že tato dichotomie má určující dopad na to, jak v mezinárodní politice aktéři rozdílných kultur vnímají zahraničně politické kroky těch „druhých“, protože „obecné strukturální a dynamické aspekty *já* [zvýrazněno aut.] jsou považovány za univerzální“, (Somech 2000, s. 162). Existuje totiž poznatek o „univerzalitě člověka“, zejména o obecné povaze hodnot (Schwartzova teorie univerzálních hodnot; Schwartz 2012), která předpokládá, že životní preference všech lidí napříč kulturami se točí kolem deseti motivačně odlišených základních hodnot na hierarchicky uspořádaném kontinuu⁹.

Kulturní dichotomie individualismus – kolektivismus tedy implikuje, že kolektivistické kultury vnímají hrozby a konflikt namířený proti kultuře jako celku, jako útok na jejich vlastní identitu, která ze své podstaty náleží kultuře. Navíc jsou kolektivistické kultury více vztahově orientované, jejich členové odvozují vlastní sebeúctu ze příslušnosti k sociální skupině. To vysvětluje, proč „se konflikt v kolektivistických kulturách často odehrává mezi skupinami; kdežto individualistická kultura plodí více konfliktu (a zločinu a rozvodů) mezi jednotlivci“, (Myers 2012, s. 44). Z toho vyplývá, že jednání příslušníka individualistické kultury může mít výrazně jiný výsledek, než bylo předpokládáno

---

⁹ Schwartzův výzkum o univerzální povaze lidských hodnot a jejich propracovaná kategorizace podepřená vysvětlením motivací našich postojů a vzorců chování je průlomovým konceptem, který může hrát významnou úlohu při naplňování „pozitivní agendy“ v mezinárodní politice, tj. vytvářením podmínek spolupráce či řešení a prevenci konfliktu.

– premisa, se kterou by měli počítat tvůrci zahraniční politiky. Nesprávné vyvozování závěrů a nepochopení myšlenkové podstaty chování aktérů rozličných kultur dává vzniknout bezpečnostním hrozbám a konfliktním situacím, které by se zrodit ani nemusely, pokud se ve strategických úvahách bude s kulturní determinantou počítat.

Vrátíme-li se k teoriím o střetu civilizací, Huntingtonově či jiných¹⁰, nemusí být zdrojem konfliktu nutně odlišný typ kultury v kognitivním, ale v úžeji vymezeném regionálním, etnickém, národnostním a náboženském slova smyslu (Huntington 1993, s. 23). Huntington totiž vychází z překonaného předpokladu, že západní hodnoty jsou nutně v protikladu k těm ne-západním – je však třeba si uvědomit, že toto dělení je ovlivněno *politickou* perspektivou post-studenoválečného očekávání, a je tedy jen jednou ze součástí komplexnější sociální reality, a tudíž nutně povrchní.

3. 2. 2 Proč konflikt?

Sociální psychologie může být pro zkoumání mezinárodních vztahů užitečná zejména proto, že nabízí teorie osvětlující nejen vznik konfliktu, ale také mechanismy, jak jej řešit. Disciplína chápe **konflikt** jako společenské dilema, které je postaveno na kognitivně zakoušené (tedy vnímané) neslučitelnosti našeho jednání a cílů, a to na všech hladinách analýzy tak, jak byly vymezeny dynamickým modelem mezinárodního systému. Pro účely této práce je však podstatné vymezení povahy, nástrojů a funkce konfliktu na úrovni ideologických společenství a zapuštěných aktérů.

---

¹⁰ Například také dřívější článek Bernarda Lewise pro *The Atlantic*, který se soustředí na ideové pozadí konfliktního vztahu mezi hodnotami Západu a islámem. Viz Lewis, Bernard. (1990). The Roots of Muslim Rage. *The Atlantic* [online] 1. září 1990. Dostupné z <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1990/09/the-roots-of-muslim-rage/304643/> [cit. 12. července 2014].

Mezinárodní politika je panstvím nutně konfliktním, protože v něm různí aktéři sledují svoje vlastní zájmy. Navíc se tak děje v anarchickém prostředí bez existence závazných, všeobecně platných norem nebo globálně respektovaného arbitra. Sociální psychologie tvrdí, že sledování vlastního zájmu, které je hnací silou jednotlivých aktérů, vede ke škodě všech. Morton Deutsch (1999) uvádí, že „v případě velkých sociálních událostí nelze provádět skutečné experimenty, avšak mezi událostmi velkého a malého rozsahu lze najít koncepční podobnosti... proto hry, které lidé hrají, mohou podpořit naše porozumění válce, míru a sociální spravedlnosti“, (Myers 2012a, s. 356).

Vznik konfliktu se spojuje zejména se situacemi, kdy sociální skupiny bojují o různé druhy zdrojů – dochází při nich totiž ke střetu zájmů mezi skupinami s jasně vymezenou identitou. Pokud jsme konflikt definovali jako situaci, kdy jednání je neslučitelné s deklarovanými cíli, pak k jeho vyostření zpravidla dochází, pokud se jedná o cíle skupiny, s níž se neidentifikujeme. Základní hnací silou je *chybné vnímání* (misperception)¹¹, které je navíc subjektivně zkresleno odlišnou identitou jiné sociální skupiny.

Myers (2012a, s. 364) popisuje v rovině vnímání několik základních sociálně-psychologických konceptů, které jsou zdrojem konfliktního chování mezi skupinami:

- ***Self-serving bias*** (zkreslení sloužící sobě) – mechanismus, kdy jedinec nebo skupina přisuzují zásluhy za dobré skutky sami sobě, odpovědnosti za ty špatné se naopak vyhýbají. Typickým příkladem je „přisuzování viny“ Západu za situaci na Blízkém východě. Sadik al-Azm (2012)¹² tvrdí, že

---

¹¹ Zásadní příspěvek k problematice vnímání protivníka v mezinárodní politice přinesl Robert Jervis. Jervis, Robert (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.

¹² Ve své knize *Self-Criticism After the Defeat* al-Azm také pracuje se zajímavým psychologickým konceptem *clever personality* (převzatým od egyptského antropologa a psychologa Hameda Ammara; arabsky *al-shaksiat al-fahlawiyya*), který tvrdí, že politické elity arabského muslimského světa „fungují“ na principu logiky očistění se od viny, v zajetí tendence sejmout zodpovědnost ze sebe sama a přenést ji na druhé (viz. al-Azm 2012, s. 72 – 81).

desetiletí trvající nestabilita a absence dobrého vládnutí je důsledkem neschopnosti elit arabského světa spíše než dědictvím kolonizátorů, jimž je i téměř sto let po uzavření Sykes-Picotovy dohody přisuzován hlavní díl viny za problémy, které regionem zmítají.

- **Fundamental attribution error** (základní atribuční chyba) – nepřátelské jednání jiné sociální skupiny není přisuzováno kontextu, ale zlé povaze protivníka. Informace, které od jiné skupiny směrem k nám přicházejí, jsou pak filtrovány a přizpůsobovány předem vytvořenému úsudku, který tak jen potvrzuje naši domněnku o zlé povaze a zlých úmyslech, čímž se vztahy mezi skupinami dále polarizují.
- Pokud jsou dvě strany v přímém konfliktu, situace se ještě vyostřuje v důsledku **mirror-image misperception** (zrcadlená mispercepce) – aktéři si stejnou přisuzují buď ctnosti (*my*) nebo záporné vlastnosti (*oni*). Hráči se pak dostávají do začarovaného kruhu, ze kterého je téměř nemožné vykročit, protože „základním rysem [budování] těchto obrazů je to, že se vzájemně potvrzují... Pokud A očekává, že B bude nepřátelský, může A jednat s B takovým způsobem, že B očekávání A naplní“, (Myers 2012a, s. 365).

Princip negativisticky zrcadlené mispercepce v rámci konfliktu, který je obvykle doprovázen masivní informační válkou, má téměř vždy za následek zveličování rozdílů mezi jednotlivými stranami. Chybné vnímání nepřátelských motivací protivníka nejen přispívá k vyostřování a trvání konfliktu, ale i k jeho vzniku. Při hledání psychologických příčin válek se můžeme obrátit k situaci na Balkáně v 90. letech 20. století – tváří v tvář dezintegrující se Jugoslávii, nebyli Srbové motivováni začít válku v Bosně jen ze samotné touhy po moci, dobytčivosti a touhy po pomstě, ale především z vědomí vlastní slabosti ve výbušném prostředí a ze strachu, že „pokud by v Bosně zůstali menšinou, byli by pronásledováni nenávisnými nepřáteli, [protože bosenští i srbští Srbové] se obávali pokračující národní nejednotnosti Srbů i Jugoslávčů... K vypuknutí konfliktu také přispělo

několik mispercepcí: obraz ďábelského protivníka (vedoucí k přehnanému strachu), nevinný sebe-obraz (neschopnost vidět, že vlastní jednání je agresivní, a proto bude také druhými jako agresivní vnímáno), přílišná sebedůvěra... a také neschopnost představit si nadějnou alternativu k násilí“, (White 1996, s. 109).

Sociální psychologie dokáže nejen popsat mechanismy chybného vnímání, které konflikt podněcují, ale zamýšlí se také, nad tím, za jakých okolností se vnímání jiné, původně nepřátelské sociální skupiny, mění. Historické události potvrzují, že vytváření myšlenkových obrazů na ose přítel-nepřítel dokáže být poměrně ohebné.

Myers tvrdí, že mispercepce přicházejí a odcházejí s okamžikem nástupu či ústupu konfliktu, a to s podivuhodnou pravidelností: „Stejné procesy, které vytvářejí obraz nepřítele, mohou tento obraz otočit, když se nepřítel stane spojencem“ (Myers 2012a, s. 367) – přesně takto tento mechanismus zafungoval po druhé světové válce, kdy se Japonci proměnili z „krvežíznivých, krutých, zrádných Japončků s předkusem... v naše inteligentní, pracovitě, disciplinované a vynalézavé spojence“, (tamtéž). Podobně byl princip měnící se mispercepce několikrát ve hře v historii americko-iráckého zahraničně politického diskursu. V 80. letech 20. století byl Irák spřátelenou zemí, která bojovala proti novému, nepřátelskému režimu Islámské republiky Írán, byť za použití chemických zbraní. Když pak Saddám Husajn v roce 1990 napadl Kuvajt, začal být Irák vnímán jako zavrženíhodný agresor.

Pokřivené vnímání (jako subjektivní odraz nějaké reálné situace) má výrazný dopad na dynamiku konfliktu. Strany konfliktu se totiž skrze proces vzájemně chybně vnímaného nepřátelství, zajetí v dichotomii dobra a zla, dostanou do začarovaného kruhu, ze kterého je nesnadné vykročit. Status quo je vždy posilován přesvědčením, že *my* jsme zástupci dobra, kdežto *oni* představují zlo – nehybné schéma, které je například na Balkáně stále dominantní, a to jak

v dlouhodobé historické perspektivě¹³, tak optikou nedávné doby¹⁴. Sociální psychologie nabízí návod, jak se z této **sociální pasti** pokusit uniknout.

Pokud se aktéři v systému mezinárodních vztahů dostanou do situace, kdy je sledování vlastních krátkodobých zájmů přivede do (násilného) konfliktu – ať je to v souboji o nedostatkové zdroje, z důvodu vnímané nespravedlnosti či pocitu křivdy (velmi častý motivační faktor zejména u terorismu) – cestu ven vidí sociální psychologie v tom, že „oběma stranám bude umožněno sejmut [slepeckou pásku] mispercepce a pracovat na urovnání *skutečných* [zvýrazněno aut.] rozdílů“, (Myers 2012a, s. 367). Totiž – hodnotové a etické rozdíly nejen mezi stranami konfliktu, ale také mezi všemi aktéry mezinárodního nejsou zdaleka tak propastné, jak se může zdát na základě mediálních obrazů či informačních válek¹⁵.

3. 2. 3 Kořeny násilí – teorie vzniku agrese

Je zřejmé, že sociální psychologie vnímá násilí a s ním spojené jevy, jako jsou války, etnické konflikty či strukturální násilí jako nežádoucí, a proto se také snaží popsat a vysvětlit fenomén, který funguje jako základní hnací síla násilné interakce mezi aktéry – agresi, částečně také proto, aby mohla navrhnout metody, jak ji eliminovat.

Podle základní sociálně-psychologické definice je **agrese** chápána jako „fyzické nebo verbální chování, jehož záměrem je způsobit újmu“, (Myers 2012, s. 282). Z hlediska mezinárodních vztahů je pak klíčová definice **instrumentální agrese**, která je zacílená na způsobení zranění ne pro zranění samotné, ale jako prostředku k dosažení jiných (většinou politických) cílů. Fenomén agrese je natolik

---

¹³ Historický pohled na vznik moderních států Balkánu na troskách Osmanského impéria nabízí tato dizertační práce: Despot, Igor (2012). *The Balkan Wars in the Eyes of the Warring Parties. Perceptions and Interpretations*. iUniverse [online].

¹⁴ Viz například Gallagher, Tom (2005). *Balkans in the New Millenium: In the Shadow of War and Peace*. London: Routledge.

¹⁵ Opět odkazuji na teorii o univerzalitě základních lidských hodnot tak, jak ji zpracoval Shalom H. Schwartz z Hebrejské univerzity v Jeruzalémě.

podstatným konceptem, že se stal i institucionalizovanou kategorií mezinárodního práva. Agrese byla totiž v roce 2010 na Revizní konferenci Mezinárodního trestního soudu v Kampale¹⁶ uznána dalším ze zločinů, který spadá pod jurisdikci soudu. Agrese je v mezinárodně-právním smyslu obecně definována jako „závažné porušení použití síly“, (viz. Van Den Herik 2013), které se vztahuje na jednotlivce, čímž z trestného činu agrese ve většině případů činí „zločin politického vedení“ (leadership crime)¹⁷, a posiluje tak význam individuálního aktéra, zapuštěného i nezapuštěného ve struktuře mezinárodního systému.

Pro sociální psychologii není samotná definice agrese problémem, na rozdíl od vleklých potíží (nejen) teroristických studií, kdy se řady teoretiků i praktiků nemohou shodnout na všeobecně přijatelné definici terorismu¹⁸. Spory však existují kolem teorií agrese, které se snaží osvětlit její původ. Vznik agrese je navíc doménou, kde se současné psychologické bádání stýká s poznatky, které již dříve učinila politická filozofie, a které souvisejí s klíčovým konceptem lidské přirozenosti. Základní dilema, které se (nejen) sociální psychologie snaží rozsoudit je, zda je člověk v podmínkách přirozeného stavu, schematicky řečeno, hobbesovsky krutý či rousseauovsky vznešený. Sociální psychologie identifikuje jak biologické faktory, které zapříčiňují to, že se člověk ve společnosti dopouští agresivního chování – nervové podněty, dědičné dispozice a chemické složení krve

---

¹⁶ Ratifikační proces teprve probíhá, schválení se očekává do konce roku 2016, až dodatek k Římskému statutu Mezinárodního trestního soudu ratifikují všechny země, které jej uznávají (viz dokument *Handbook on the Ratification and Implementation of the Kampala Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court*, the Liechtenstein Institute on Self-Determination 2012 [online]. Dostupné z <http://crimeofaggression.info/documents/1/handbook.pdf> [cit. 12. července 2014]).

¹⁷ Autorem označení *leadership crime* je Robert S. Clark, který také podává podrobnější, přesnější **definici agrese**: „Trestný čin agrese znamená plánování, přípravu, započetí nebo vykonání; a to osobou, která ze své pozice může uplatňovat efektivní kontrolu nebo řídit vojenskou či politickou akci nějakého státu; činu agrese, který svou povahou, závažností a rozsahem představuje zřejmé porušení Charty Organizace spojených národů“ (Clark 2010, s. 1105).

¹⁸ Mám na mysli například debatu, kterou vede profesor Alex P. Schmid na akademické platformě kolem haagského Centre for Terrorism and Counterterrorism (CTC) při Leidenské univerzitě, viz Schmid, Alex P. The Revised Academic Consensus Definition of Terrorism. *Perspectives on Terrorism* [online]. Vol 6, No. 2 (2012). Dostupné z <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/schmid-terrorism-definition/html> [cit. 12. července 2014].

(zvýšení hladiny alkoholu či testosteronu, snížení produkce serotoninu), tak především psycho-sociální vlivy, které jsou v této práci samozřejmě určující.

Klasickým konceptem, který se do určité míry využíval i v teorii mezinárodních vztahů je *teorie frustrace a agrese* (frustration-aggression theory, Dollard et al. 1939, 1957, 1961). Základním předpokladem je, „že agrese je vždy důsledkem frustrace“ (Dollard et al. 1961, s. 1), přičemž „výskyt agresivního chování vždy předpokládá existenci frustrace a naopak – existence frustrace vždy vede k nějaké formě agrese“, (tamtéž). Takto definovaný princip však nemá implikovat, že by agresivní reakce na (vnitřně) pocíťovanou agresi nutně musela být okamžitá, a také, že musí být namířena proti svému zdroji. Člověk se v evolučním procesu naučil využívat obranného mechanismu, tzv. *vytěsnění* (displacement), který umožňuje přesunout zvnitřněnou animozitu na jiný, „bezpečnější“ cíl. Jak zmiňuje Myers, experimenty i reálné situace prokázaly, že „vytěsněná agrese je nejpravděpodobněji namířena proti cíli, který s iniciátorem [frustrace] sdílí nějakou podobnost, a [navíc] provede nějaký méně významný dráždivý skutek, který ve [frustrovaném objektu] uvolní vytěsněnou agresi“, (Myers 2012, s. 287).

Sloupkař The New York Times Thomas L. Friedman, původně proponent americké invaze do Iráku a „liberální jestřáb“, se ve svém článku¹⁹ zamýšlí, jaké byly po 9/11 důvody Američanů tuto invazi podniknout, přičemž prezidentu Bushovi i premiéru Blairovi vytýká, že veřejně maskovali skutečné důvody PR proklamací o ukrývaných zbraních hromadného ničení: „Skutečným důvodem pro tuto válku ... bylo, že po 9/11 potřebovala Amerika zasáhnout proti někomu z muslimsko-arabského světa... na Saddáma jsme udeřili z jednoho prostého důvodu – protože jsme *mohli*, protože *si to zasloužil* [kurzíva aut.], a protože byl přímo v srdci [arabského] světa“, (Friedman 2003). Pochopitelná zloba, která ve

---

¹⁹ Friedman, Thomas L. (2003). Because We Could. *The New York Times* [online]. 4. června 2003. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2003/06/04/opinion/because-we-could.html> [cit. 25. června 2014].

Spojených státech po tehdejších teroristických útocích panovala, a na niž musela racionálně uvažující administrativa brát ohled při formulaci „odvetné strategie“, však rozhodně nepředstavuje legitimní *casus belli*. Sázka na zbraně hromadného ničení se navíc jako záminka pro invazi ukázala jako krátkozraká, měla negativní dopad na obraz americké zahraniční politiky ve světě, ale zejména na relativní stabilitu etnicky roztržštěného Iráku, a tím i celého Blízkého východu.

Zajímavý příklad vytěsnění frustrace lze nalézt v sovětské zahraniční politice před-gorbačovského Sovětského svazu. Snyder tvrdí, že „zahraniční politika Sovětského svazu jako zkonstatělého revolucionářského státu byla nejméně po několikaleté období založena převážně na principu externalizace: byly zdůrazňovány vnější hrozby, aby se nějak racionalizovala silná vnitřní tendence k centralizaci, represi a k taktice zákopové války uvnitř [komunistické] strany“, (Snyder 2005, s. 56). Stav, kdy sovětská mocenská garnitura využívala obranného mechanismu vytěsnění, aby za své hranice (ve figurativním i doslovném smyslu) vykazala hluboké vnitřní, strukturální problémy, se změnil až s nástupem Gorbačova. Ten svou politiku domácí i zahraniční postavil na zcela opačném modelu – pozitivní zahraničně-politický obraz Západu spojil s rozhodnutími decentralizovat a liberalizovat. Dramatické společenské změny, které tato strategická rozhodnutí přinesla, pak možná zapříčinily implozi celého systému.

Laboratorní testy však prokázaly, že teorie frustrace a agrese je zveličená, protože vykazuje smíšené výsledky – Leonard Berkowitz došel k závěru, že frustrace neprodukuje přímo agresi, nýbrž **hněv** (anger). Hněv v jeho pojetí představuje „emoční připravenost k agresi“, přičemž „hněv vzrůstá, když někdo, kdo nás frustruje, mohl zvolit jiný typ jednání“, (Myers 2012, s. 288). Ve světle těchto teoretických závěrů si lze položit například otázky jako: Mohlo Rusko zvolit jiný typ jednání, než subverzivní anexi Krymu? Nebo mohlo Rusko postupovat v souladu s mezinárodním právem a iniciovat multilaterální jednání o odtržení? Anebo ještě předtím, mohla Ukrajina jednat jinak s ohledem na svůj zájem

integrovat se do institucionálních struktur Západu? Jistotu můžeme mít jen v tom, že rozpad Sovětského svazu a následující minimálně jedno desetiletí mělo devastující vliv na sebevědomí Ruska jako mezinárodního aktéra, ve kterém se nutně hromadil hněv vůči Západu, a který využívá vhodných příležitostí k tomu, aby svůj hněv nasměroval vůči „hratelnému“ soupeři, jako tomu bylo dříve třeba v případě invaze do gruzínské Jižní Osetie v roce 2008.

Jsou to také teroristé, kteří dokážou efektivně využít svých činů k tomu, aby u veřejnosti jako svého publika vyvolali pocity zloby. Někdy je také pouhé vyvolání silného hněvu u protivníka jedinou motivací při páchání teroristického činu, způsobený hněv totiž dokáže ovlivnit úsudek aktéra, který by jinak třeba jednal s maximální možnou racionalitou (Myers 2012a, s. 289). Je-li jednání objektu násilí ovlivněno silnou negativní emocí, snadno pak takový aktér zareaguje přehnaně, a může tak generovat důsledky, které v konečném ohledu jen poslouží zájmům teroristů a jiných aktérů, kteří usilují o narušení stability v globálním politickém systému. Do takové situace se dostala americká administrativa po 11. září, když globální válku proti teroru formulovala dosti fatalisticky. Také Jervis považuje to, že Bush „vyhlásil válku proti terorismu a [deklaroval] využít vojenskou sílu ke svržení vlády v Afghánistánu“ za sporné, neboť „se nejednalo o *normální* válku,“ (Jervis 2002, s. 45 – 46) a USA tak přehnaně sekuritizovala zahraničně politickou akci, která je obvykle doménou zpravodajských služeb a protiteroristických jednotek.

Nasměrování hněvu proti nevinným obětem, a obzvláště instrumentální použití krutosti jsou ještě více usnadněny mechanismem, který ve svém revolučním experimentu popsal Stanley Milgram. S cílem zjistit, do jaké míry jsou lidé schopni uposlechnout příkazů autority, byť by se diametrálně lišily od hodnot, které vyznávají, či byly v konfliktním rozporu s jejich svědomím, Milgram během několika let (1963, 1965 a 1974) provedl sérii pokusů, které měly osvětlit, proč se staly takové historické události, jako byl holokaust, a zda se mohou opakovat. Při

pokusech s dobrovolníky, kdy jeden měl druhého „trestat“ elektrickými šoky za chybnou odpověď, zjistil, že v téměř 80% případů nemá člověk problém zajít až na samou mez, i když to pro „trestaného“ může mít fatální následky (viz. Burger 2009). Předpokladem je jednak institucionálně ukotvená autorita vůdce (v Milgramových pokusech vedoucí experimentu a jeho zástupci), ale také fenomén **odtažitosti** (remoteness), tedy fyzické i psychické vzdálenost trestajícího od oběti. Milgramovo bádání o povaze poslušnosti autoritě je tak jedním z vysvětlení, proč kupříkladu teroristé bez okolků a s velkou surovostí, bez pocitů viny zaútočí na lidské cíle – protože jim to usnadňuje princip odtažitosti. A také poslušnost autoritě – problematika, které se podrobněji věnuje kapitole o radikalizaci.

Poslední „velkou“ teorií, která podává vysvětlení agrese, je koncept **agrese jako naučeného sociálního chování** (social learning theory of aggression), kterou zformuloval Albert Bandura na základě pokusů s panenkou Bobo (Bobo doll experiment, 1961). Z teorie vyplývá, že agresi se člověk učí na základě pozorování a také v závislosti na tom, zda je takové chování potrestáno či nikoli. Sociální i kulturní prostředí podmiňuje stupeň násilnosti chování: „Člověk z nedemokratické kultury, která má vysoký stupeň ekonomické nerovnosti, která připravuje své muže na kariéru bojovníka, a která se zapojila do války... predisponuje k agresivnímu chování“, (Myers 2012a, s. 292).

K mechanice učení skrze nápodobu se navíc přidává princip osvojování si agrese proto, že je odměněna. Člověk se jednoduše naučí, že být agresivní se vyplácí, zatímco „kruté porážky plodí poddajnost“ (tamtéž, s. 289) – jev, který se jako motivická linka často vine debatami o české historii. Vzorce odměny za agresivní chování můžeme vyzorovat například u hojně popisovaných případů pirátství u somálského pobřeží. Pro mladé nezaměstnané muže ze země postrádající elementární mechanismy vládnutí se únosy lodí staly výnosným obchodem, když v roce 2010 připadlo na jednoho piráta zhruba 10.000 až 15.000

dolarů²⁰. Poté, kdy v roce 2012 začaly v oblasti hlídkovat vyzbrojené lodě, počet incidentů se v místě dramaticky snížil a částečně se přesunul jinam²¹. I když taková místní opatření tento komplexní problém nevyřeší, jen přesune, tento příklad dobře ilustruje proces, kdy získaná odměna posiluje tendence k agresivnímu chování, a naopak jeho trestání od páchání (i když v tomto případě pouze lokálně) odrazuje. Celkově lze tedy konstatovat, že „to, zdali jednáme agresivně, závisí na důsledcích, které očekáváme. Akt agrese nejpravděpodobněji nastane, když jsme ve stavu emočního vzrušení a zároveň, když se jeví jako bezpečné a výnosné takový akt spáchat“, (tamtéž, s. 292).

Dalšími, vedlejšími vlivy podněcujícími agresi, které fungují spíše jako spouštěcí mechanismy, jsou prožitky bolestných mimořádných událostí, horko, zkušenost s útokem a pocit stísněnosti (crowding). Tedy – zakoušená bolest, šok či psychické utrpení vyvolávají v lidech agresivitu. Ve vztahu ke světové bezpečnosti lze pak vyslovit hypotézu, že život v nestabilním politickém prostředí plodí více násilí. Naše západocentrická perspektiva, živená masovými médii nám někdy může vnucovat přesvědčení, že Západní země trpí četnými teroristickými útoky. Faktem však je, že obyvatelé ze zemí se špatnou kvalitou vládnutí zažívají takové útoky mnohem častěji. Ve dvou obdobích mezi lety 1991 – 2000 a 2001 – 2010 byly nejvyšší počty teroristických útoků zaznamenány v zemích mimo transatlantický prostor²².

Anderson (2001, s. 33) tvrdí, že „vysoké teploty zvyšují agresivitu tím, že přímo stoupají pocity hostility a nepřímo přibývají agresivní myšlenky“. Výsledky jeho studie, které dokládá statistikami násilných činů napříč zeměpisnými oblastmi i ročními obdobími, také indikují, že globální oteplování může mít také

---

²⁰ Údaje dle článku *The Advantage Of Piracy. The German Foreign Policy* [online] 3. září 2010. Dostupné z <http://www.german-foreign-policy.com/en/fulltext/57866> [cit. 11. července 2014].

²¹ Zdroj CIA World Factbook. Dostupné z <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2008.html> [cit. 11. července 2014].

²² 1991 – 2000 bylo pořadí prvních pěti zemí následující: Kolumbie, Indie, Pákistán, Alžírsko a Peru; 2001 – 2010 pak Irák, Indie, Pákistán, Afghánistán a Thajsko. Zdroj: *START Background Report* (2011), s. 4.

vliv na míru násilných činů. To, že násilí plodí násilí, je nejen lidovou moudrostí, ale i potvrzenou realitou: „záměrné útoky přinášejí odvetu“ (Myers 2012a, s. 294); a vysoký počet aktů násilí páchaného ve velkých městských aglomeracích či natěsnaných ghettech je chronickým problémem a často vytěžovaným tématem vnitropolitického diskursu (tamtéž). Vzhledem k faktu, že tyto jevy jsou dobře popsány jako spouštěče agresivního chování, lze jejich existenci a výskyt velmi dobře reflektovat v plánování politických strategií.

3. 3 Shrnutí

Teoretická část práce přinesla jak přehled základních myšlenkových paradigmat obecné psychologie, tak především popis myšlenkových východisek sociální psychologie, jež umožňuje konceptualizovat svět kolem nás a porozumět procesům, které v něm probíhají. Sociální psychologie přesvědčuje své publikum o tom, že emoce, postoje i predispozice člověka jsou důležitými determinantami pro způsob, jakým se vztahuje k ostatním v sociálním prostředí.

Hlavní důraz teoretické části je kladen na vysvětlení procesů a kontextů, které podmiňují negativně orientované jednání. Pojednána je formativní role kultury při jednání aktérů a z ní plynoucí nedorozumění, které má přímý dopad na zahraničně politické rozhodování a genezi násilí. Pozornost je také věnována dynamickému vztahu mezi vnímáním a jednáním a jejich kontextuálně podmíněné interpretaci, které je často vykládáno chybně, což podněcuje vznik konfliktu. Předpoklad myšlenkových konstruktů teorie mezinárodních vztahů o konfliktní povaze vztahů v rámci systému globální politiky je hlouběji prozkoumán optikou hnacích sil, které jsou z hlediska sociální psychologie považovány za příčinu vzniku agrese a konfliktu obecně.

PRAKTICKÁ ČÁST

4. Radikalizace ideologických společenství: dynamika skupin v praxi

Jak v samotné psychologii, tak i v psychologii politiky se větší pozornost upíná na jednotlivce. A i když jednatel jako analytická jednotka globálního politického systému nabývá na významu, jsou to spíše jednotky „masovějšího“ typu, jako jsou státy, organizace či ideologická společenství, které hrají velké hry. Individuální aktéři však častokrát „nečiní svá rozhodnutí sami, ale spíše ve společnosti ostatních, kde dynamika skupiny může uplatnit svůj vliv na proces a výsledek rozhodování“ (McDermott 2004, s. 239). Jednání skupiny přitom není jen pouhým součtem jednání jejích jednotlivých členů, ale kolektivní identita jednotlivců se zde prolíná a utváří svou vlastní podstatu, a uděluje tak skupinové struktuře svůj vlastní, specifický charakter.

Problematika chování skupin je tedy jednou z klíčových oblastí, které se sociální psychologie věnuje a která má ze své podstaty výrazný dopad na stav bezpečnosti v mezinárodním systému. V ohledu zahraničně politické praxe nabízí značně přínosný a inspirativní pohled na problematiku skupin teorie politické radikalizace. Středem jejího analytického zájmu není mechanika rozhodovacího procesu uvnitř organizačních struktur zapuštěných aktérů, ale spíše ten typ organizací (a v omezené míře i jednotlivců), který se z pozice bez-mocného snaží získat podíl na moci jinými než legitimními, institucionalizovanými prostředky.

Politická radikalizace je procesem, který zakládá konflikt mezi skupinami, a to jak na vnitrostátní, tak na úrovni globálního systému. Je to právě interdependenční povaha vztahů na subsystémové úrovni, která dodává důležitost nejen konfliktním vztahům mezi etablovanými aktéry, tedy státy, ale také střetům napříč arénami domácí politiky. Negativně se vymezující ideologická společenství, která nemají zajištěnou dostatečnou legitimitu k prosazení svých politických či

obecně společenských cílů, se často radikalizují s cílem zvýšit svůj vliv, aby jich mohly dosáhnout. Těmto sociálním skupinám jde většinou o narušení mocenského statusu quo. Nemohou jej však dosáhnout nenásilnou cestou, a proto se radikalizují a sahají k násilí jako nástroji, který má zabezpečit změnu mocenských poměrů v jejich prospěch²³.

Nejtypičtějším reprezentantem takových ideologických společenství jsou teroristické organizace. Jejich cílem je buď změnit poměr sil uvnitř nějakého státu, v určitém regionu či v celém mezinárodním systému. Důležité jsou však všechny tyto sociální struktury, protože i k prosazení politické změny na domácí půdě teroristé využívají šíření násilí po celém světě se strategickým cílem vytvořit tlak na domácí vládu, a donutit ji tak k ústupkům. Existuje například mnoho sporů o to, jaká je skutečná, původní hybná síla al-Káidy, která ji motivovala k osnování a vykonání teroristických činů v Západních zemích i jinde. Je však nesporné, že cílem bin Ládina bylo především arabské publikum a také změna mocenských poměrů v Saudské Arábii, jeho vlasti (viz kupříkladu Lawrence 2005, s. xi – xxiii). Koneckonců i následný vývoj al-Káidy, její fragmentace na různá lokální uskupení spíše koresponduje s názorem, že se primárně nejedná o ideologické společenství, jehož cílem je zničení Západu v jeho nitru, na jeho suverénním území, ale že činnost jednotlivých buněk (dnes již především autonomních skupin, které jen používají shodný modus operandi) je strategicky zaměřena na odstranění finančně i ideologicky zkorumpovaných elit muslimského světa a na získání moci na územích Blízkého Východu a Střední Asie či v některých muslimských zemích Subsaharské Afriky, zejména v Africkém rohu a Západní Africe. Například Lawrence nechápe bin Ládina jako někoho, jehož cílem je zabíjet nevinné civilisty, ale jako bojovníka, jehož „nejdůležitější inovací bylo organizování teroristických akcí tisíce mil od území, která usiluje osvobodit“, (tamtéž, s. xviii). Provedení

---

²³ Dynamiku mocenské změny, která je poháněna násilím (v tomto případě terorismem), takto chápe například Martin A. Miller, který říká, že „terorismus je reakcí na soupeření o to, co představuje legitimní moc v teritoriálně [chápaném] národním státě v období politické zranitelnosti“, (2013, s. 1).

teroristických činů na Západě lze tedy považovat spíše za strategický, racionální nástroj než ideově, emočně zabarvený akt²⁴.

4. 1 Pyramidový model radikalizace

Vzhledem k faktu, že racionální rozhodování aktérů i skupin byly důkladně popsány teorií racionální volby, je užitečné seznámit se s teoretickými modely skupinového chování, které jsou založeny na psychologických mechanismech; tedy těch, kterým schémata racionální volby nevěnují akademickou pozornost, neboť je při strategickém rozhodování v politice nepovažují za příliš důležité (viz. McDermott 2004, s. 50 – 57, de la Corte 2007 nebo Reich 1998, s. 1 – 4).

McCauley a Moskaleiko předkládají propracovaný koncept politické radikalizace s konkrétním odkazem na pochopení kořenů terorismu. Jako explanans využívají popis komplexních mechanismů tak, jak jsou chápány obecnou psychologií; tedy jako „prosté nástroje nebo způsob, kterým je něco vykonáno; takto [například] mechanismus zraku zahrnuje fyzický podnět a fyziologické a nervové procesy, které s ním souvisejí“, (McCauley a Moskaleiko 2008, s. 415). Z hlediska původce děje je politická radikalizace koncipována jako proces, který se odehrává na platformě konfliktu mezi skupinami (intrergroup conflict), kde iniciátory konfliktu jsou nezapuštění aktéři (nejčastěji teroristické organizace), i ti institucionalizovaní (problematika státního násilí²⁵). Z funkčního hlediska je pak politická radikalizace „stupňující se příprava na meziskupinový konflikt a odhodlání k němu“, (tamtéž, s. 416). A mezi psychologické koncepty,

---

²⁴ V případě bin Ládinem vedené „globální“ al-Káidy by tedy spíše platila teze Marthy Crenshaw o strategických důvodech pro páchání teroristických činů vedených v rovině racionálně založeného rozhodovacího procesu (Crenshaw 1998, s. 7 – 24), než je například psychologicky vypodložená logika činů tak, jak ji formuluje například Jerrold M. Post (Post 1998, s. 25 – 40).

²⁵ Nad politickým násilím generovaným státem se z historické perspektivy (doposud neotřelým způsobem) zamýšlí i Martin A. Miller a klade jej do zcela nové perspektivy, když sjednocuje násilí páchané legitimně zvolenými vládami s násilím, ke kterému se uchylují povstalci, „do jednotného narativního formátu jako cestu k chápání terorismu v jeho širší historické podobě“, (Miller 2013, s. 2).

kteřé se do radikalizace zapojují, patří změna v názorech, pocitech a chování ve směrech, které mají „ve zvyšující se míře ospravedlnit násilí mezi skupinami, a které si žádají oběti ve jménu obrany vlastní skupiny“, (tamtéž), přičemž **středem praktického zájmu je radikalizace chování** (vedeného názory a pocity).

V intencích **pyramidového modelu radikalizace** vede dle McCauleyho a Moskalenko cesta k politickému násilí skřze *dvanáct mechanismů* radikalizace na *třech analytických úrovních* – individuální, skupinové a masové. Ke každé rovině analýzy přísluší konkrétní typy mechanismů: *jednotlivci* jsou radikalizováni viktimizací (pocit osobní křivdy), pocitem politické křivdy, vstupem na šikmou plochu či afiliací s radikální skupinou prostřednictvím osobních vazeb; *skupiny* se radikalizují extremizací, semknutím v izolaci a ohrožení, soutěží o podporovatele, kondenzací a vnitroskupinovým soupeřením o moc; *masy* jsou radikalizovány nenávisí, mučednictvím a politikou džiu-džitsu.

4. 1. 1 Radikalizace jednotlivce

1. **Osobní viktimizace** je typicky popisována jako cesta k radikálnímu chování, na kterou se vydávají pachatelé (nejen) sebevražedných útoků. I když vědecké zkoumání terorismu v rovině jednotlivce trpí nedostatkem tvrdých dat, a je tak obtížné posoudit osobní historii konkrétních pachatelů, historie poskytuje hojnost příkladů, kdy viktimizace může vysvětlit oběť, kterou sebevražední atentátníci a atentátnice přinášejí.

Osobní pocit křivdy lze jako motivační faktor nalézt už u útočníků první teroristické vlny²⁶, příslušníků skupiny Narodnaja volja, která je zodpovědná za provedení atentátu na cara Alexandra II. (1881). Vůdce organizace Andrej Željabov

---

²⁶ Kategorizaci terorismu do čtyř vln provedl David C. Rappoport (*The Four Waves of Rebel Terror and September 11*, 2002). Zmiňuje čtyři charakteristické vlny: 1. Anarchistická vlna (od 80. let 19. století po dobu zhruba 40 let), 2. Anti-kolonialistická vlna (20. až 60. léta 20. století), 3. Nová levicová vlna (60. - 90. léta 20. století) a 4. Náboženská vlna (od roku 1979 a stále probíhá; počátek datace souvisí s Íránskou islámskou revolucí).

se uchýlil k teroristické činnosti z pomsty za bezprávi, kterého se bezprostředně na něm dopustil monarchistický režim. McCauley a Moskalenko uvádějí následující činy – znásilnění jeho tety pozemkovým vlastníkem, které místní policie zcela ignorovala; jeho propuštění z univerzity jako reakce na účast v nenásilném protestu proti svévolným klasifikačním praktikám; a nakonec také čtyřměsíční trest vězení za to, že uvězněnému kamarádovi zaslal přátelský vzkaz.

Častým argumentem, který je v otázce osobní viktimizace vznášen, je pochybnost o tom, proč se někteří jedinci, kteří prožijí pocit osobní křivdy, vydají na cestu násilí, a jiní nikoli. Odpověď může poskytnout sociálně-psychologická perspektiva, která propojuje osobní viktimizaci s viktimizací etnické, národní či sociální skupiny, kdy „osobní pocit křivdy objasňuje oběť pro skupinu, pokud je osobní [faktor] zarámován a interpretován jako zástupný za křivdu spáchanou na skupině“, (McCauley a Moskalenko 2008, s. 419).

2. Někdy je jednatel sveden na cestu individuálně páchaného násilí pod vlivem **politické křivdy**; to jest v reakci na politické události či celkový směr politického vývoje. I když jsou tyto případy politické radikalizace poměrně řídké, přitahují velkou pozornost a mezi veřejností vytvářejí atmosféru strachu. Velmi často se pravděpodobně jedná o jedince, kteří vykazují psychopatologické rysy, a proto se neradikalizují v rámci nějaké (obzvláště teroristické) organizace, protože ty se vyvarují náboru psychicky narušených jedinců kvůli jejich nespolehlivosti (McCauley 2011, s. 2). Takový případ reprezentuje například Theodor Kaczynski známý zasíláním dopisových bomb, který se identifikoval s neoluddismem, hnutím proti pokroku, a který znaky psychopatologie (paranoidní schizofrenie) vykazoval.

V evropském kontextu poslední doby je výrazným případem osamělého vlka Anders Behring Breivik. I když se mnozí domnívali, že pachatel bombového útoku v Oslu a masového vraždění na ostrově Utøya v roce 2011 trpěl duševní chorobou, soud na základě zjištění nařízených psychiatrických vyšetření dospěl k závěru, že Breivik žádnou psychopatologií netrpí a byl uznán vinným z terorismu (viz.

Judgment of Anders Behring Breivik 2011). V odůvodnění rozsudku pak soud předkládá důkazy politické motivace Breivikovy radikalizace, které jej ke spáchání činu vedly – je to především jeho politický manifest, který je „přehledem, jež měl položit základy k rozvoji revoluční pravice v Evropě“, (tamtéž). Breivik se tak extrémně pravicově vymezoval vůči subjektivně vnímanému procesu islamizace Evropy.

3. Jednotlivci se také připojují k radikální skupině tím, že sklouznou na **šikmou plochu**. Šikmá plocha je zde metaforickou paralelou k procesu *postupné* radikalizace, či vlastně sebe-radikalizace. Základní premisu zastupuje představa, že cesta od drobných, zdánlivě nevinných přestupků k zabíjení lidí postupuje v malých krocích – případy náhlé, skokové tranzice k násilí jsou řídké²⁷.

Proces inkrementální radikalizace demonstrováné jednáním v experimentech Stanleyho Milgrama a Philipa Zimbarda zkoumala sociální psychologie. Dříve popsany Milgramův pokus ověřit teorii poslušnosti autoritě ukazuje, jak snadno si člověk dokáže racionalizovat postupné ústupky ze svých mravních hodnot, pokud jedná na příkaz někoho jiného, tedy pod „vlivem situačních a systémových sil“ (Zimbardo 2007, s. 229). Ještě průkazněji to, jak jedinec sklouzne na šikmou plochu, ve svém vězeňském experimentu ukázal Zimbardo. Psychicky stabilním dobrovolníkům, bílým mužským studentům Stanfordu byly přiřazeny role strážců nebo vězňů v simulovaném prostředí věznice. Strážcům byla dána úplná volnost v tom, jaké si při vykonávání dozoru zvolí prostředky při vynucování poslušnosti. Pokusy prokázaly, že tím, jak strážci pozvolna stupňovali týrání vězňů formou ponižování a libovolných trestů, se zvolna měnily i vzorce jejich chování. V Milgramově i Zimbardově případě se účastníci pokusů adaptovali na radikální chování, tj. takové jednání, které

---

²⁷ Případem skokové radikalizace je například Wafa Idrissová, první palestinská sebevražedná atentátnice, která svou misi vykonala v horizontu dvou týdnů o doby, kdy se rozhodla sebevražednou atentátnicí stát, viz Biedermann, Ferry. The Palestinians' First Female Bomber. *Salon* [online] 31. ledna 2002, Dostupné z http://www.salon.com/2002/01/31/female_bomber/ [cit. 12. července 2014].

způsobuje újmu druhým. Zároveň také platí přímá úměra mezi stupněm radikalizace a silou vlastního přesvědčení, které ospravedlňuje vlastní chování (McCauley a Moskaleiko 2008, s. 421). Ve světle těchto závěrů je pak pochopitelné, na základě jakého principu jsou například islamističtí teroristé schopni obhajovat své útoky na civilní cíle Západu jako projev spravedlivého hněvu na nemravný způsob života – vždyť také strážci ze Zimbardova stanfordského vězení za své krutosti činili odpovědnými vězně.

4. Výzkumu spojení s radikální skupinou na základě **osobního pouta** se v teoretizování o terorismu dostalo značné pozornosti, a tudíž jsou konkrétní případy tohoto typu individuální radikalizace dobře popsány (viz. Sageman 2004). Jednotlivci jsou do teroristických skupin nabíráni skrze osobní spojení s již činnými teroristy – přáteli, partnery i rodinnými příslušníky.

Typickými zástupci způsobu radikalizace osobní afiliací jsou členové levicově orientovaných teroristických skupin – RAF či italských Rudých brigád. V případě německých skupin Klaus Wasmund (1983, s. 224) uvádí, že „většina teroristů se nakonec stala členy [těchto] teroristických organizací prostřednictvím osobních spojení s lidmi nebo příbuznými, kteří byli propojeni s vhodnými politickými iniciativami, komunami, svépomocnými organizacemi nebo výbory, [příčemž] počet párů a sourozenců byl překvapivě vysoký“. Přímé sociální pouto pak ještě v čase zvyšuje kohezi skupiny při naplňování společného cíle, protože kromě sdílené mety je spojuje i to, že společně čelí hrozbám.

4. 1. 2 Radikalizace skupin

5. **Extremizace podobně založených skupin** se dá také chápat jako jejich polarizace. Princip polarizace, čili posun k extrémnímu pólu politického jednání, značí „skupinou generované posílení již existujících sklonů jejích členů, které se v průběhu diskuse stává standardním sklonem všech členů, a zároveň zabraňuje

rozkladu uvnitř skupiny“, (Myers 2012a, s. 231). Posun k radikalizaci tedy nastane, pokud jednotliví členové ideologického společenství mají extremistické názory již před debatou o politickém cíli, kterého chtějí dosáhnout – v průběhu skupinové interakce se tendence k radikálnímu jednání jen posilují.

Teorie sociálního srovnávání (social comparison theory) formulovaná Leonem Festingerem popisuje mechanismy, které ozřejmují názorový posun uvnitř společenství směrem k extrémnímu pólu. Radikálním názorům jedinců, kteří jsou vyhraněnější než většina skupiny, je přičítána „vyšší sociální hodnota“, tito jedinci jsou vnímáni jako nadřazení a jejich názory se během diskuse stávají normou. Je tomu tak proto, že „jsou obdivováni... je na ně pohlíženo jako na ty, kdo jsou skupině více oddáni, jako na schopnější, zkrátka lepší lidi. Toto mimořádné postavení se pak promítá do jejich většího vlivu na skupinovou diskusi..., zatímco jedinci méně extrémní než průměrně upřednostňovaný směr mají vlivu méně“, (McCauley a Moskaleiko 2008, s. 422). Princip sociálního srovnávání pak působí na rozhodování nedostatečně extrémního člena, který pak proto, aby nevybočoval, radikální normu přijme, čímž se homogenně radikalizuje celá skupina.

Příkladem postupné radikalizace ideologicky příbuzných skupin jako typu je pozvolná, intenzifikující se příprava skupiny atentáčníků z 11/9, která trvala téměř celé desetiletí. Členové skupiny uvnitř al-Káidy dospěli k násilné akci na základě velmi dlouhého procesu, jehož součástí byl „polarizační účinek vzájemné interakce mezi stejně smýšlejícími [muži]“, (Myers 2012a, s. 223). Radikalizace probíhala v izolaci od ostatních myšlenkových systémů, ve snaze dehumanizovat terč útoku a za existence nulové tolerance vůči nesouhlasu. Tím se také stále utužuje dělení světa na dichotomické „my“ versus „oni“. Vzájemné posilování extremistických názorů diskusí i činy posiluje identitu skupiny a doslova „betonuje“ její odhodlání. Pokud se někdo dostane do „tlakového hrnce teroristické skupiny“, je pak nesmírně obtížné se z ní vyvázat či dokonce rozklížit celé společenství, proto je v dlouhodobé perspektivě, jak poznamenává Jerrold M. Post „nejúčinnější

protiteroristickou strategií ta, která zabraňuje potenciálním rekrutům se ke skupině vůbec připojit“, (Post 2004, s. 160).

6. Radikalizace v izolaci a pod tlakem prostředí je mocným mechanismem skupinové koheze, který se často objevuje v malých bojových skupinách. Radikalizace tohoto typu je tedy fenoménem charakteristickým nejen pro teroristické buňky, paramilitantní jednotky, ale i specializované jednotky armád konkrétních států. Pojícím předivem je kromě mimořádné vzájemné závislosti jednoho na druhém také odloučenost během výkonu bojových operací proti společnému nepříteli.

Z psychologického hlediska s sebou „velmi vysoký stupeň soudržnosti ve skupině [nese] značný nátlak na projev souhlasu členů skupiny“ a také na integritu vlastních hodnot a chování, neboť značná míra koheze „s sebou přináší maximální tlak na souladné chování a zvnitřnění hodnotový konsenzus“, (McCauley a Moskalenko 2008, s. 423). Členové skupiny jsou tak doslova tlačeni k tomu, aby přehodnotili své mravní normy a za místo toho přijali morální zásady skupiny. Na tom, jak úspěšně tak dokážou učinit, totiž závisí úspěch skupiny a naplnění jejích cílů. A důležité jsou také zejména proto, že jejich síla a úspěšnost prosazování zakládá (cílovým publikem) vnímanou *skutečnou sociální hodnotu* skupiny – věrnost stanoveným cílům a deklarovaným hodnotám je ceněna a zaručuje skupině legitimitu.

McCauley a Moskalenko tvrdí, že jednotlivé skupiny se liší ve svých schopnostech si tyto morální zásady vytyčovat. Reálná sociální hodnota skupiny je silná, když „jsou její členové odstřiženi od jiných skupin“ (tamtéž). Je tedy zřejmé, že organizování teroristického výcviku v odlehlých tréninkových kempech v horách je účinnou metodou, jak posílit soudržnost členů skupiny, která je klíčem k úspěchu. V konečném důsledku má skupina nad jednotlivcem takovou moc, že se „jeho sociální svět scvrkne na několik málo přátel ve vlastní bojové skupině nebo teroristické buňce, čímž reálná sociální hodnota dostoupí svého maxima“,

(tamtéž). Proto je také tak náročná například resocializace válečných veteránů, kteří se vrací z bojových akcí na zahraničních misích.

Problém je momentálně ožehavý v celoevropském kontextu, protože například v Sýrii se do občanské války na straně povstalců zapojily téměř dva tisíce Evropanů²⁸ (zejména občané Belgie, Nizozemí, Německa, Spojeného království, Španělska a Francie), kteří se po nějaké době ještě více radikalizovali a vrací zpět. Evropa, ale i například USA tak stojí před velkou „radikalizační výzvou“, která je nesmírně proměnlivá a komplexní. Jednotlivé země Evropské unie zatím řeší tento problém v rámci měkkých (zlepšení vztahů s místními muslimskými komunitami) i tvrdých (konfiskace pasů v Německu) vnitropolitických opatření (Bakker et al. 2013, s. 21). Z hlediska dlouhodobé strategie se i ve světle poznatků o *prevenci* jako nejúčinnější metodě protiteroristické a obecně protiradikalizační strategie (viz výše, Post 2004, s. 160) se jako nejvhodnější jeví „investice do partnerství a dobrých vztahů založených na vzájemné důvěře, a to s muslimskými komunitami i rodinami a přáteli... a organizacemi občanské společnosti“ (Bakker et al. 2013, s. 21).

Důležitým znakem tohoto typu radikalizace s praktickými důsledky pro protiteroristickou politiku je také změna dynamiky v chování, kdy se skupina rozhodne uchýlit do podzemí. „Kombinace izolace a vnější hrozby [totiž] v podzemí okamžitě nesmírným způsobem posílí dynamičnost skupiny ve srovnání s tím, jaká panovala v radikální skupině předtím“; (McCauley a Moskalenko 2008, s. 423 – 424). V oblasti boje proti terorismu a extremismu by pak logickou reakcí mělo být zvýšení bezpečnostních opatření, protože nebezpečnost takových skupin se dramaticky násobí.

7. Skupiny se také radikalizují v rámci **soupeření o stejnou základnu podporovatelů**. Historie 20. století nabízí celou řadu příkladů radikalizace skupin,

---

²⁸ Bakker et al. (2013, s. 2) odhadují, že v do prosince 2013 se jen do syrského konfliktu zapojilo mezi 1100 a 1700 jednotlivců ze Západní Evropy a několik stovek (300 – 400) Rusů, zejména z oblasti Kavkazu.

kteřé usilují o získání sympatizantů a podporovatelů ze stejné společenské skupiny, neboť ta dodává jejich činnosti potřebnou legitimitu.

V praxi se tento mechanismus projevuje kupříkladu v situacích, kdy se k autorství sebevražedného útoku hlásí více skupin, a to z mnoha důvodů. Jak uvádí Bloom (Bloom 2005, s. 113 – 116) sebevražedný atentátník se nemůže bránit tomu, když si zásluhy za akci přisvojí jiné organizace, a ty tak činí s ochotou, neboť v soutěži o podporu veřejnosti jim takový „heroický“ čin přinese zvýšenou pozornost médií a pomůže jim akumulovat mocnější podporu jejich cíli. Zároveň také prokáží, že jejich skupina je schopna mobilizovat jednotlivce, kteří jsou ochotni skupině i celé věci přinést oběť vlastního života. Výsledkem je příchod mnoha dalších rekrutů. Bloom také zmiňuje, že „potenciální negativní náklady s útokem spojené (smrt civilistů) jsou zmírněny argumentem, že brutální stát je tak hrozný, že jeho oběti (pachatelé útoku) nemají k dispozici jiné prostředky, jak vyjádřit svůj hněv, a žádnou jinou metodu, jak nasměrovat své pocity křivdy, než je tato nejvyšší oběť,“ (tamtéž, s. 114).

Logika principu radikalizace založené na soutěži o veřejnou podporu se frapantně projevila také v procesu radikalizace Lidové fronty pro osvobození Palestiny (LFOP) jako součást Organizace pro osvobození Palestiny (OOP) v odpovědi na druhou intifádu počínající v roce 2000. Lidová fronta jako proponent sekulární levicové ideologie byla do svého operačního rejstříku „nucena“ zařadit sebevražedné útoky, aby její agenda nebyla v důsledku druhé intifády marginalizována. Na rozdíl od první intifády, která byla reakcí na politickou stagnaci palestinské otázky, ekonomické obtíže a upevňování izraelských pozic, kdy se radikalizovaly masy frustrovaných mladých Palestinců v rámci neozbrojených skupin občanské společnosti, je druhá intifáda přezdívána jako povstání sebevražedných atentátníků. V konečném důsledku se však taktika takto mocné radikalizace LFOP i celému hnutí za palestinskou otázku strategicky

nevyplatila, ale naopak přinesla tvrdou odvetu Izraele a delegitimizaci boje za palestinskou otázku.

Pozoruhodná je přímá korelace mezi deeskalací konfliktu a zmírněním radikalizace ozbrojených skupin v boji za deklarované cíle. V období po uzavření osloských mírových dohod mezi Izraelem a Palestinci se naopak palestinské sebevražedné útoky proti Izraeli dramaticky snížily. Názorový průzkum mezi Palestinci ukázal, že naděje na mírovou dohodu byla spojena se snížením podpory teroristickým akcím (McCauley a Moskalenko 2008, s. 424). Začátek druhé intifády v reakci na krach jednání z Camp Davidu opětovně zvýšil podporu pro agendu násilí. Je tedy důvodné se domnívat, že v mnoha případech se terorismus zvýší se stoupající lidovou podporou terorismu, ale může ustoupit v důsledku snížení podpory veřejnosti.

Posledním fenoménem spojeným s mechanismem radikalizace v soupeření o základnu podporovatelů je násilí namířené proti konkurujícím skupinám. Platí to například pro konflikt v Severním Irsku, kdy katolíci zabíjeli katolíky a protestanti protestanty, ale i v případě separatistického boje Tamilských tygrů (LTTE) na Srí Lance. V procesu posilování moci a ve snaze zajistit si výsadní postavení v boji za nezávislý stát Tamilů se organizace uchýlila ke krutému boji uvnitř vlastní skupiny, a nakonec tak zabila více Tamilů než Sinhálců (viz. Hoole et al. 1990, kapitola 4 bez stránkování). Mediálně nejznámějším případem je vražda tamilského politika Neelana Tiruchelvama sebevražedným atentátníkem v roce 1999²⁹, který byl jako vůdčí postava Tamilské sjednocené osvobozené fronty a poslanec srílanského parlamentu kritikem porušování lidských práv ze strany LTTE. Tiruchelvam totiž představoval stejnou hrozbu vlastní skupině jako vnější nepřítel, čímž narušoval její soudržnost. Jeho vražda byla tedy sankcí a výstrahou pro případné další narušovatele skupinové koheze, protože „soupeření o podporu uvnitř skupiny je bojem o přežití, ve kterém je násilí proti nepříteli z cizí skupiny

---

²⁹ Viz zpráva BBC dostupná z http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/406644.stm [cit. 8. července. 2014].

často doprovázeno násilím proti vnitřnímu nepříteli,“ (McCauley a Moskalenko 2008, s. 425) fenomén, který není neznámý také v politických stranách totalitních režimů.

8. Skupiny se také radikalizují v ***soupeření se státní mocí prostřednictvím*** principu ***kondenzace***. Tento typ procesu se týká zejména ideologicky vymezených sociálních hnutí v nitru státu³⁰, která jsou politicky příliš slabá na to, aby mobilizovala masivnější lidovou podporu. Ve snaze si takovou podporu zajistit a tím se legitimizovat pak skupina organizuje veřejně viditelné akce v duchu občanské neposlušnosti, na které je stát nucen reagovat. Poté často dochází k násilnému potlačení policejními složkami, které doprovází bez rozmyslu použité násilí či porušování občanských a lidských práv. V důsledku střetnutí skupiny se státní mocí v této fázi činnosti skupiny dochází k radikalizaci prostřednictvím ***kondenzace***, to jest vydělením se avantgardy, která se (na rozdíl od umírněné většiny) rozhodla stavět na střetu s mocí a následné eskalaci jako na přidané hodnotě a následovat cestu extremismu. Násilné potlačení radikální akce ze strany státu totiž přináší solidaritu veřejnosti s oběťmi „systémového“ násilí, a zároveň také mobilizuje sympatizanty k akci.

McCauley a Moskalenko k radikalizaci kondenzací poznamenávají, že „výsledkem interakce mezi státem a nestátním [aktérem] je často vzájemné vystupňování násilí mezi skupinou a policií, při kterém se dále odlupují další jednotlivci, jejichž radikalizace nepostačuje k tomu, aby čelili zvyšujícímu se tlaku státu“, (tamtéž). Mechanismus kondenzace tak funguje na dialektické ose eskalace – (samo)selekce, kde v konečné fázi zůstane pouze nepatrný zlomek původní protestní skupiny „kondenzovaný“ ve vysoce radikalizovanou skupinu,

---

³⁰ S kondenzací jako typem radikalizace, která má přesah za humna domácí politiky, a tudíž může mít vliv na destabilizaci mezinárodního systému, se lze setkat i ve zhroutených státech, které nejsou schopny zabezpečit základní správu státu, a nemají tak donucovací nástroje například na zločinecké gangy, které terorizují ostatní státy – v současnosti třeba chronický problém Somálska, Afghánistánu i kmenových oblastí Pákistánu.

kteřá se přesune do podzemí jako teroristická buňka. Jedná se o tedy o jakýsi cyklus hegelovsky chápané reakce a proti-reakce.

Proces kondenzace je nápadný na příkladu americké radikálně levicové organizace Weather Underground (WU), která vznikla na základech studentského sdružení Students for a Democratic Society (SDS) jako zástupce proudu Nové levice, jež v 60. letech 20. století začalo jako protestní uskupení proti válce ve Vietnamu. Později, v roce 1969, se v reakci na vnitřní spory radikalizovala část vedení SDS a vytvořila podzemní extrémistické hnutí WU, které jako nástroj své proti-imperialistické kampaně využívalo bombové útoky (viz. State Department Bombing by Weather Underground 1975). Úspěch politické akce WO byl umožněn na základě silného citového pouta mezi jednotlivými členy vedení, a to zejména potom, co byli společně nuceni nést následky svých činů v podobě odvetných opatření bezpečnostních složek – nejsilnějším kličem extremistických skupin je totiž reakce státu v odpovědi na radikální výzvu (McCauley a Moskalenko 2008, s. 425). Odhodlanost neopustit „druha v nesnázi“ se silně projevuje i na Blízkém východě, kdy třeba palestínští radikálové sahají k únosům izraelských vojáků i civilistů, aby je mohli „směnit“ za své uvězněné kolegy. Platí tu logika „nelze opustit uvězněného druha; kamarádi zabití při policejních přestřelkách nebo ve vězení jsou mučedníky, jejichž smrt si žádá odpověď,“ (tamtéž).

9. K radikalizaci dochází také **štěpením** skrze soupeření uvnitř skupiny. Štěpení vychází z dynamiky vnitroskupinové soutěže, která je poháněna logikou teorie sociálního srovnávání, jež byla pojednána výše. Boj o vlastní status, pro nějž je symptomatické střetávání rozdílných politických názorů může odhalit osobní animozity členů; proces však funguje i naopak – zakořeněné nepřátelství vede k exacerbaci rozporů a v konečném důsledku generuje nesmiřitelný konflikt. Řešením těchto ideologických střetů je pak rozpad organizace na menší celky.

Někteří teoretici se domnívají, že teroristické skupiny jsou ke štěpení náchylné *per se* a jediné, co je od disintegrace zachraňuje, je existence společné

akce proti státu nebo jiné skupině (Zawodny 1981, s. 26 – 31). Jakékoli ideologické společenství³¹, které používá násilí, je tedy přirozeně ovládáno odstředivými silami. Organizací, která je přímo synonymem štěpení, je Irská republikánská armáda (IRA). IRA je natolik komplexní sítí mnoha samostatných skupin s rozličnou agendou, navíc prosazovanou různými nástroji politického boje včetně těch nejextrémnějších, že se vzpírá jakékoli jednoznačné definici, máme-li ji charakterizovat jako celek.

4. 1. 3 Masová radikalizace

10. Na makro úrovni se odehrává radikalizace mas skrze konflikt s nevztažnou skupinou (outgroup), takzvaná *politika džiu-džitsu*. Mechanika posunu od ideologicky relativně nevyhraněného fungování skupiny s politickou agendou je v podstatě totožná jako u malých skupin, které stojí tváří v tvář hrozbě. Jen s tím rozdílem, že velké skupiny, jako jsou například celé národy, nemohou spoléhat na takovou logiku koheze, která je funkční u početně skromnějších uskupení.

Když tedy chtějí státy mobilizovat podporu k boji proti jiné velké či malé skupině, nahrazují výzvu k soudržnosti apelováním na „identifikaci, patriotismus nebo nacionalismus“ (McCauley a Moskalenko 2008, s. 246). Přesně k takové volbě sáhla americká administrativa po 9/11³². Tým George W. Bushe přišel s koncepčními návrhy na protiteroristickou strategii formulovanou a zacílenou tak, aby vyburcovala veřejnost, získala její podporu a tím legitimizovala svou

---

³¹ Zawodny označuje organizace nestátního typu, které k prosazování svých politických cílů používají násilí, jako *extralegal violent organizations*.

³² Válka proti teroru (War on Terror) z psychosociálního hlediska vykazuje množství různých aspektů, které lze interpretovat nejen skrze mechanismus politiky džiu-džitsu, ale také jako radikalizaci skrze mobilizaci nenávisli vůči nevztažné skupině. Navíc lze fenomén války proti teroru, který je doslova značkou Bushovy zahraniční politiky, podrobit zkoumání prizmatem dalších (sociálně)psychologických konceptů – percepce a mispercepce, základní atribuční chyby, kognitivního zkreslení v intencích rámovacího efektu (framing effect), dynamiky skupin, vůdcovství a dalších, a zcela jistě by si zasloužila důkladné, samostatné pojednání, které je však bohužel mimo záběr této práce.

politiku³³. Administrativě se psychologický útok na mysl americké veřejnosti zdařil, když vzedmutá vlna patriotismu přinesla dlouhodobě zvýšenou podporu nejen prezidentovi, ale také všem zástupcům státní moci napříč zavedenými i nově ustanovenými vládními agenturami (např. Department of Homeland Security) či legislativním iniciativám (Patriot Act).

Nejvýraznějším principem politiky džiu-džitsu však není přizpůsobení radikalizačně-metodického postupu využitím konceptů, se kterými se mohou identifikovat větší sociální skupiny, ale technika využití (či spíše zneužití) protivníkovy strategie proti němu samotnému³⁴. Tuto metodu masové radikalizace velmi účelně využívají teroristické skupiny. Ty přímo usilují o to, aby na své útoky „vyvolaly ze strany státu takovou reakci, která zajde daleko za ten [spáchaný] teroristy, čímž zapůsobí na sympatizanty teroristů, kteří se k akci ještě neodhodlali“, (tamtéž, s. 427); situaci tak vyhroťte do stavu, kterého by sami svou kampaní nebyli schopni dosáhnout.

Taktiku využití radikalizace mas v odpovědi na naddimenzovaný útok zvnějšku explicitně formuloval Ajmán al-Zavahrí ve své knize *Knights Under the Banner of the Prophet* (Rytíři ve jménu proroka³⁵). Al-Zavahrí tvrdí, že pokud se džihádistům podaří dostat násilné útoky na americkou půdu, Američané se buď vzdají svých cílů v muslimských zemích, nebo budou hledat odplatu za pomoci svých „muslimských loutek“ (třeba režimu v Saúdské Arábii). Zavahrí předpovídá,

---

³³ Viz dokument Bílého domu shrnující připomínky ke strategii boje s terorismem po 9/11, který přednesla v Senátu Condoleezza Riceová (National Security Advisor D. Condoleezza Rice Opening Remarks... 8. dubna 2004).

³⁴ Případné a duchaplné pojmenování politiky džiu-džitsu odkazuje na duchovní podstatu japonského bojového umění džiu-džitsu, které využívá kinetické energie protivníka proti němu samotnému. Samotný koncept politiky džiu-džitsu rozvíjí Gene Sharp ve své knize *The Politics of Nonviolent Action* (1973).

³⁵ První vydání knihy bylo dokončeno kolem 9/11 a po částech publikováno v panarabském deníku *Asharq al-Awsat* (vlastněným saúdskou královskou rodinou) v říjnu 2001. Text nebyl přeložen do angličtiny, je však k dispozici anglicky psaný podrobný komentář k jednotlivým pasážím textu tak, jak vycházely v *Asharq al-Awsat*, včetně prvního a druhého, rozšířeného vydání původního al-Zavahrího textu v arabštině, všechny jsou k dispozici z: <http://jihadology.net/2010/11/27/as-sa%E1%B8%A5ab-media-production-releases-second-edition-of-dr-ayman-a%E1%BA%93-%E1%BA%93awahiris-knights-under-the-prophets-banner/> [cit. 11. července 2014].

že přesun boje USA na území muslimských zemí přinese džihád. Politický vývoj situace na Blízkém a Středním východě dává těmto tezím za pravdu. Strategická nepromyšlenost invaze do Iráku uvedla do pohybu hluboké vnitřní rozpory podmíněné etnickou a náboženskou rozrůzněností (nejen) této země, kterou držela pohromadě pevná ruka Husajnova autoritářského režimu. Výsledkem je mnohonásobné zhoršení bezpečnostní situace v rozkývaném regionu, který se již několik let zmítá ve vnitřních konfliktech živených řetězovou reakcí událostí známých jako Arabské jaro³⁶, které se přelévají na regionální úroveň. Nicméně přítomnost vojenské koalice vedené USA rozhodně přispěla k posílení vlivu islamistického hnutí jako celku v muslimských zemích regionu.

11. Masová radikalizace skupin v konfliktu s nevztažnou skupinou skrze mechanismus nenávisti se týká především násilných střetů, které se vlečou dlouhou dobu. Protrahované násilí totiž umocňuje již tak vzájemné negativní vnímání soupeřících stran. Dynamika konfliktu působí na to, že postoje jeho účastníků se radikalizují až na hranice odlidštění (dehumanization), kdy druhá strana přestane být vnímána jako lidská bytost (McCauley a Moskalenko 2008, s. 427). Nenávist se vtěluje i do volby lexikálního označení soupeře, a tak je v propagandistických projevech i „profesním“ slangu možné narazit na „psy“ (islamistické označení pro nevěřící), „yetti“ (označení koaličních sil pro Afghánce a Iráčany) „piráti“ (argentinské označení pro Brity od války o Falklandy) či „duchy“ (ruské označení pro mudžahedíny během ruské invaze v Afghánistánu). Tyto nálepky se stávají symboly reprezentujícími původně lidské bytosti a jako takové plní významnou radikalizační funkci – je totiž snadnější použít extrémní násilí

---

³⁶ Primární příčinou Arabského jara však není přítomnost jakýchkoli zahraničních mocností či jednotek na území těchto států, ale téměř století trvající krize vládnutí v muslimských zemích, kdy politická reprezentace nebyla schopna najít takové politické řešení, které by zajistilo alespoň základní uspokojení potřeb rozrůstající se populace.

proti někomu, kdo „není člověkem“ a nezprotivit se tak vlastním mravním normám³⁷.

Zajímavým aspektem, který zdůrazňují McCauley a Moskaleiko, je radikalizační funkce osobní viktimizace v mezistátním konfliktu. Princip však nefunguje, jak bychom se logicky mohli domnívat, přímou úměrou, tj. že ten, kdo je přímou obětí násilí, vykazuje radikálnější postoje vůči nepříteli než ten, který je „pouhým“ svědkem tohoto násilí páchaného na vztažné skupině. Pape si všiml, že obyvatelé anglických měst, která během druhé světové války nebyla nikdy bombardována, byli mnohem radikálnější a nelítostnější ve svém postoji k Němcům než ti, kteří měli s operací Blitz přímou zkušenost. Z toho zjevně vyplývá, že pokud se v rámci konfliktu identifikujeme s určitou skupinou, pak toto ztotožnění „může vést k radikálně trestajícím postojům, dokonce i když osobní viktimizace [způsobená nepřítelem] chybí – či spíše obzvláště, když je osobní viktimizace nepřítomna“, (tamtéž).

Vyhrocený násilný konflikt, kde alespoň jednou ze stran je velká skupina, v důsledku svého masového charakteru přináší nenávist – vysoký stupeň kategorického nepřátelství k nevztažné skupině. Nenávist je třeba chápat jako komplexní proces, který zahrnuje celou řadu prožívaných emocí – pozitivních (když utrpí nepřítel) i negativních (když nenáviděná strana uspěje). Obecným účinkem negativní identifikace skrze nenávist je paušální vnímání nepřátelské skupiny jako nositelky zlých úmyslů ze své podstaty, a to bez ohledu na věk, pohlaví či občanský status jejích členů (Royzman et al., s. 23). Pokud je myšlení v konfliktu takto esencializováno a jednotlivé strany jsou zabetonovány

---

³⁷ Odlišťování protivníka pomocí odkazů na symboly je odrazem teorie **kognitivní disonance**, která se zjednodušeně řečeno zabývá procesy, které se v člověku odehrávají, když jedná v rozporu se zvnitřněnými postoji a přesvědčením. V důsledku tohoto rozporu (disonance) nastává „nepříjemný stav aktivace, který motivuje člověka omezit disonanci tak, že některé kognice [myšlenky, postoje, přesvědčení, pozn. aut.] přidá, odstraní nebo nahradí“, (Hewstone et al., s. 310). Dehumanizace objektu násilí tedy může do určité míry potlačit vnitřní rozpor, který nastává, když zřetelně vnímáme, že naše jednání má negativní důsledky, tj. zabití člověka.

v dichotomii „my“ versus „oni“, je nesmírně obtížné se být jen pokusit o jednání, které by mohlo konflikt zmírnit či ukončit.

12. Velmi mocným mechanismem masové radikalizace v konfliktu s nevztažnou skupinou je **mučednictví**. Etymologicky pochází slovo mučedník (martyr) z řeckého μάρτυς (mártys) čili svědek; z psychosociálního hlediska je na mučedníka pohlíženo jako na hrdinu, který je schopen nejvyšší oběti pro dosažení cíle skupiny, s níž se identifikuje.

Úvahy o mobilizační schopnosti mučednictví jsou často doprovázeny pochybnostmi o důvěryhodnosti osoby, která je schopna si pro dosažení politického cíle vzít život. Zhusta jsou laiky považováni za mentálně vyšinuté, což se v případech, kdy reprezentují nějakou radikální skupinu, nezakládá na skutečnosti³⁸. Naopak často se jedná o vzdělané příslušníky střední třídy (viz atentátníci z 9/11), kteří mučednickým aktem zvyšují důvěryhodnost agendy celé radikální skupiny. Proto se radikální skupiny snaží o co nejvýraznější uchování památky mučedníků; velmi častá jsou například místní pojmenování – Náměstí mučedníků v Gaze je „svědkem“ častých vzpomínkových a mobilizačních shromáždění na podporu palestinské otázky (viz. McCauley a Moskalenko 2008, s. 428). I když fenomén mučednictví není prozatím teoreticky dostatečně zkoumán a postrádá především empirickou jistotu, je tento sociálně-psychologický konstrukt silným radikalizačním mechanismem, který má mocný dopad na mobilizaci masového publika.

4. 2 Shrnutí

Fenomén radikalizace aktérů na všech analytických úrovních má výrazný vliv na stabilitu mezinárodního systému. Jedná se o problematiku výsostně komplexní,

---

³⁸ O faktu, že teroristické a jiné radikální skupiny se vyvarují rekrutovat psychicky nestabilní jedince, je pojednáno výše.

protože do hry o moc a pozornost vstupují různorodé typy aktérů. Zhusta tu tedy neplatí zavedené vzorce více či méně racionálního politického jednání, které je důkladně popsáno v tradičních konceptech, jako jsou rovnováha sil, interdependence, teorie závislosti, hegemonie či polarity, i když tato konvenční paradigmatata mají jistě velkou váhu při predikci chování zapuštěných aktérů, kteří jsou do určité míry institucionalizováni normami mezinárodního práva a svázáni logikou anarchie.

Avšak ve stále difúznějším prostředí současného systému globálních vztahů, kdy do hry vstupují aktéři, kteří takto zkroceni nejsou, je třeba se snažit pochopit i logiku jejich chování. Právě proto, že nejsou institucionálně zakotvení, ve svém boji o moc sahají k nástrojům násilného boje, který má zajistit úspěšné naplnění jejich politické agendy. A právě proto je také třeba porozumět skrytým mechanismům pohánějícím jejich jednání, z nichž plyne konflikt, který v mezinárodním systému podněcuje nestabilitu. Pyramidový model radikalizace je jednou z teorií, která se pokouší zachytit a „propojit všechny vlivy, které spojují jednotlivce [odhodlané] k radikální politické akci“ (tamtéž, s. 429), a i když zcela jistě nemůže zachytit komplexní povahu jevů a kauzálních vztahů mezi nimi, přece jen představuje dostatečně komplexní teoretický rámec, jak mnohé z dějů, které ovlivňují rovnováhu globálního systému, pochopit a popsat v jejich celistvosti, a následně využít těchto poznatků k vytváření strategických koncepcí v mezinárodní politice.

5. Závěr

Tato práce si vytyčila cíl seznámit svého čtenáře se základními teoretickými koncepty sociální psychologie a naznačit tak možné rozšíření operačního pole teorie mezinárodních vztahů při interpretaci fenoménů, které narušují stabilitu mezinárodního systému, a tím snižují bezpečnost tak, jak ji pociťují jeho aktéři.

Na pozadí pracovního dynamického modelu mezinárodního systému byla pojednána důležitost účelově koncipovaných jednotek na subsystémové úrovni, jejichž vztahování se je třeba v důsledku interdependenční povahy globální politiky chápat z funkčně holistické perspektivy.

Teoretická část zprostředkovává seznámení se základními myšlenkovými proudy v psychologii jako vědní disciplíně, přičemž bližší pozornost je věnována povaze dějů v sociálních strukturách tak, jak je vysvětluje sociální psychologie. Teoretický rámec vymezující dichotomii individualistické a kolektivistické kultury ukazuje, jak je pro experty i praktiky v mezinárodní politice důležité pochopit určující principy vnímání, které zprostředkovávají konkrétní situace v subsystémové hladině a „nutí“ nás je určitým způsobem interpretovat. Na konkrétním případě zahraničně politické krize v Dánsku vyvolané zveřejněním karikatur proroka Mohameda je vysvětlena mocná role kulturou podmíněné mispercepce jako síly, která může podnítit násilné střety napříč celým systémem.

Podstatný příspěvek teoretické části tvoří pojednání o fenoménech, které mají přímou souvislost s kvalitou bezpečí v mezinárodním systému – genezi konfliktu a hybným silám agrese. Podrobněji je popsána dynamika vztahů mezi aktéry, kteří se účastní konfliktu, a také jaký vliv mají mechanismy vnímání na jeho vývoj. Příkladem je role vnímání při vzniku a eskalaci války v Bosně v 90. letech minulého století.

Poslední příspěvek se věnuje kořenům agrese jako hnací síly, která živí každý konflikt. Agrese je klíčovým konceptem nejen ze sociálně-psychologického

pohledu, ale dnes již také uznanou kategorií mezinárodního práva, se kterou je třeba se v systému globální politiky vypořádat nejen na pohovkách psychoanalytiků. Je zřejmé, že definiční znaky agrese jsou v říši sociální psychologie odlišné od těch přijímaných v doméně mezinárodního práva. Proto také těžiště zájmu spočívá ve vysvětlení základních teorií vzniku agrese – částečně překonané teorii frustrace a agrese, která je dokladována na odvetné strategii Spojených států po 9/11 i úvaha nad pozadím imploze Sovětského svazu. Možné vlivy na uvažování stratégů ruské zahraniční politiky je podepřeno teorií vzniku agrese z hněvu; a nakonec také vlivu sociálního učení na podněcování agresivního chování, které se vztahují například na chování somálských pirátů.

Praktická část je cele věnována podrobné analýze a aplikaci pyramidového modelu radikalizace vztaženého ke všem jednotkám analýzy. Politická radikalizace, jejíž tragickou průvodní okolností je strategicky páchané násilí, je významným teoretickým modelem, který pomáhá nalézt odpovědi na každodenní otázky zahraničněpolitické praxe. Konkrétní inspirace plyne z rozboru motivačních faktorů, radikalizačních mechanismů jako nástrojů udržování a posilování soudržnosti ideologických společenství i států v konfliktu. Množství konkrétních příkladů z historie i současnosti globálních politických vztahů ukazuje, že pyramidový model představuje jednu z prakticky využitelných možností, jak detekovat bezpečnostní hrozby, které narušují stabilitu systému, a to ze strany nezapuštěných i zapuštěných aktérů v subsystémové hladině analýzy.

Bohužel vzhledem k přiznaným omezením této práce zde nemohla být pojednána také pozitivní agenda, kterou obecná i sociální psychologie nabízí k předcházení a řešení násilného konfliktu. I ta negativně vymezená však může pro odborníky v různých oblastech studia mezinárodních vztahů poskytnout klíč k pochopení inherentních tenzí, které vyplývají ze samotné povahy vztahů mezi aktéry globální politiky.

Seznam literatury

- Anderson, C. A., 2001. Heat and Violence. *Current Directions in Psychological Science*, 10(1), s. 33 – 38.
- al-Azm, S., 2012. *Self-Criticism After the Defeat. 1967*. London: Saqi Books.
- Bakker, E., Paulussen, Ch. a Entenmann, E., 2013. Dealing with European Foreign Fighters in Syria: Governance Challenges & Legal Implications. *ICCT Research Paper* [online]. 16. prosince 2013. Dostupné z <http://www.icct.nl/publications/icct-papers/dealing-with-european-foreign-fighters-in-syria-governance-challenges-and-legal-implications>, [cit. 12. července 2014].
- Barša, P., 1999. Konfliktní studia. Úvod do teoretických východisek disciplíny. *Politologický časopis*, 6(3), s. 316 – 332.
- Beeson, M. a Higgott, R., 2003. Hegemony, Institutionalism and US Foreign Policy: Theory and Practice in Comparative Historical Perspective. *The British International Studies Association Conference*. Birmingham, 15. - 17. prosince 2003.
- Beneš, V., 2011. Setkání teorie her s politickou psychologií. Rozhovor s Robertem Jervisem. *Mezinárodní vztahy*, 46(2), s. 96 – 105.
- Biedermann, Ferry. The Palestinians' First Female Bomber. *Salon* [online] 31. ledna 2002. Dostupné z http://www.salon.com/2002/01/31/female_bomber/, [cit. 12. července 2014].
- Bloom, Mia M., 2005. *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror*. New York: Columbia University Press.
- Burger, J. M., 2009. Replicating Milgram. Would People Still Obey Today? *American Psychologist*, 64(1), s. 1 – 11. Dostupné z

- <http://www.scu.edu/cas/psychology/faculty/upload/Replicating-Milgrampdf.pdf>, [cit. 12. července 2014].
- Clark, R. S., 2010. Negotiating Provisions Defining the Crime of Aggression, its Elements and the Conditions for ICC Exercise of Jurisdiction Over It. *The European Journal of International Law*, 20(4), s. 1103 – 1115.
- de la Corte, L., 2007. Explaining Terrorism: A Psychosocial Approach. *Perspectives on Terrorism* [online], 1(2). Dostupné z <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/8/18>, [cit. 14. července 2014].
- Crenshaw, M., 1998. The logic of terrorism: Terrorist behavior as a product of strategic choice. In: Reich, W., ed., 1998. *Origins of Terrorism. Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*. Washington, D. C.: The Woodrow Wilson Center Press.
- Despot, Igor (2012). *The Balkan Wars in the Eyes of the Warring Parties. Perceptions and Interpretations*. iUniverse [online].
- Deutsch, M., 1999. A Personal Perspective on the Development of Social Psychology in the Twentieth Century. In: Rodriguez, A. a Levine, R. V., eds., 1999. *Reflections on 100 Years of Experimental Social Psychology*. New York, NY: Basic Books. S. 1 – 34.
- Dollard, J., Doob, L. W., Miller, N. E., Mowrer, O. H. a Sears, R. R., 1961. *Frustration and Aggression*. New Haven: Yale University Press.
- Erişen, E., 2012. An Introduction to Political Psychology for International Relations Scholars. *Perceptions*, XVII(3), s. 9 – 28.
- Friedman, Thomas L. (2003). Because We Could. *The New York Times* [online]. 4. června 2003. Dostupné z:

- <http://www.nytimes.com/2003/06/04/opinion/because-we-could.html>, [cit. 25. června 2014]
- Gallagher, Tom (2005). *Balkans in the New Millenium: In the Shadow of War and Peace*. London: Routledge
- Goldgeier, J. M. a Tetlock, P. E., 2001. Psychology and International Relations Theory. *Annual Review of Political Science*, 4(1), s. 67 – 92.
- van den Herik, L., 2013. *UN-Peace Enforcement Missions and International Criminal Law: Disentangling the Turf War Between the Security Council and the International Criminal Court*. Grotius Centre Working Papers 2013/005-PSL. 5. června 2013. Dostupné z http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2274673, [cit. 13. července 2014].
- Hewstone, M. a Stroebe, W., 2006. Sociální psychologie. Moderní učebnice sociální psychologie. Praha: Portál (překlad: Břejlová, D. a Le Roch, P.).
- Hoole, R., Bomasundaram, D., Sritharan, K. a Thiranagama R., 1990. *The Broken Palmyra: The Tamil Crisis in Sri Lanka, an Inside Account*. Claremont, CA: The Sri Lankan Studies Institute.
- Hovland, K. I. a Weiss, W., 1951. The Influence of Source Credibility on Communication Effectiveness. *Public Opinion Quarterly*, 15(4), s. 635 – 650.
- Huntington, S. P., 1993. The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, 72(3), s. 22 - 49.
- Jervis, R., 1976. *Perceptions and Misperceptions in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jervis, R., 2002. An Interim Assessment of September 11: What Has Changed and What Has Not? *Political Science Quarterly*, 117(1), s. 37 – 54.

- Jones, S. G. a Libicki, M. C., 2008. How Terrorist Groups End. Lessons for Countering al Qaeda. *RAND Corporation* [online]. Dostupné z http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2008/RAND_MG741-1.pdf, [cit. 12. července 2014].
- Jordan, J., 2009. When Heads Roll: Assessing the Effectiveness of Leadership Decapitation. *Security Studies*, 18(4), s. 719 – 755.
- Kirkpatrick, David D. (2012). Election-Year Stakes Overshadow Nuances of Libya Investigation. *The New York Times* [online], 16. října 2012. Dostupné z http://www.nytimes.com/2012/10/16/world/africa/election-year-stakes-overshadow-nuances-of-benghazi-investigation.html?_r=1& [cit. 12. července 2014].
- Kocmanová, M., 2004. USA – Velmoc v kruhu? Teoretická východiska zahraniční politiky George W. Bushe. *Mezinárodní politika*, 2004 (7), s. 23 – 25.
- Kocmanová, M., 2005. Mezinárodní systém: nekonečná proměnná. In: Kubáček, J., ed., 2005. *I. Studentský politologický almanach*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Filozofická fakulta, s. 203 – 218.
- Lasswell, H. D., 1930. *Psychopatology and Politics*. London: The University of Chicago Press.
- Lawrence, B. (ed.), 2005. *Messages to the World. The Statements of Osama bin Laden*. New York: Verso.
- Lewis, B., 2003. The Roots of Muslim Rage. *The Atlantic* [online]. 1. září 1990. Dostupné z <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1990/09/the-roots-of-muslim-rage/304643/>, [cit. 12. července 2014].
- Mandel, R., 1987. An Evaluation of „The Balance of Power“ Simulation. *Journal of Conflict Resolution*, 31(2), s. 333 – 345.

- McCauley, C. R., 2011. *The Psychology Of Terrorism. A Social Science Research Council Essay Forum* [online]. Dostupné z <http://essays.ssrc.org/10yearsafter911/the-psychology-of-terrorism/>, [cit. 14. července 2014].
- McCauley, C. a Moskalenko, S., 2008. Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20(3), s. 415 - 433.
- McDermott, R., 2007. *Political Psychology in International Relations*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Miller, M. A., 2013. *The Foundations of Modern Terrorism. State, Society and the Dynamics of Political Violence*. New York: Cambridge University Press.
- Myers, D. G., 2012. *Social Psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Myers, D. G., 2012a. *Exploring Social Psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Plous, S. a Zimbardo, P. G., 2004. How Social Science Can Reduce Terrorism. *Chronicle of Higher Education* [online]. 10. 2004. Dostupné z <https://www.socialpsychology.org/pdf/chronicle04.pdf>, [cit. 14. července 2014].
- Post, J. M., 1998. Terrorist psycho-logic: Terrorist behavior as a product of psychological forces. In: Reich, W., ed., 1998. *Origins of Terrorism. Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*. Washington, D. C.: The Woodrow Wilson Center Press.
- Post, J. M., ed., 2004. *The Psychological Assessment of Political Leaders. With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Pryce, B. C., 2012. Targeting Top Terrorists. How Leadership Decapitation Contributes to Counterterrorism. *International Security*, 36(4), s. 9 – 46.

- Rappoport, D. C., 2002. The Four Waves of Rebel Terror and September 11. *Anthropoetics*, 8(1). Dostupné z <http://www.anthropoetics.ucla.edu/ap0801/terror.htm>, [cit. 14. července 2014].
- Reich, W., ed., 1998. *Origins of Terrorism. Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*. Washington, D. C.: The Woodrow Wilson Center Press.
- Rice, C., 2004. National Security Advisor Dr. Condoleezza Rice Opening Remarks. *The National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*, 8. dubna 2004.
- Royzman, E., McCauley, C. R. a Rozin, P., 2004. From Plato to Putnam: Four ways to think about hate. In: Sternberg, R. J., ed., 2004. *Psychology of Hate*. Washington, D. C.: APA Books, s. 113 – 127.
- Sageman, M., 2004. *Understanding Terrorist Networks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Sartre, J-P., 1946. *L'existentialisme est un humanisme*. Paris: Éditions Nagel.
- Schouten, P., 2008. Robert Jervis on Nuclear Weapons, Explaining Non-Realist Politics of the Bush Administration and US Military Presence in Europe. *Theory Talks* [online]. 24. července 2008. Dostupné z https://dl.dropboxusercontent.com/u/30572320/Theory%20Talks/Talks-_____.pdf/Theory%20Talk12_Jervis.pdf, [citováno 13. července 2014].
- Schwartz, S. H., (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). Dostupné z http://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1116&context=or_____.pc, [citováno 13. července 2014].

- Snyder, R. S., 2005. Bridging the Realist/Constructivist Divide: The Case of the Counterrevolution in Soviet Foreign Policy at the End of the Cold War. *Foreign Policy Analysis*, 1(1), s. 55 – 71.
- Somech, A., 2000. The Independent and the Interdependent Selves: Different Meanings in Different Cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 24(2), s. 161 – 172. Dostupné z [http://www.edu.haifa.ac.il/personal/asomech/Publications.files/somech\(2000\).pdf](http://www.edu.haifa.ac.il/personal/asomech/Publications.files/somech(2000).pdf), [citováno 13. července 2014].
- Wasmund, K., 1983. The Political Socialization of Terrorist Groups in West Germany. *Journal of Political & Military Sociology*, 11(2), s. 191 – 228.
- Wendt, A., (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, R. K., 1996. Why the Serbs Fought: Motives and Misperceptions. *Peace and Conflict: The Journal of Peace Psychology*, 2(2), s. 109 – 128.
- al-Zavahří, A., (2001). *Knights Under the Banner of the Prophet*. [online] Dostupné z <http://jihadology.net/2010/11/27/as-sa%E1%B8%A5ab-media-production-releases-second-edition-of-dr-ayman-a%E1%BA%93-%E1%BA%93awahiris-knights-under-the-prophets-banner/>, [cit. 11. července 2014].
- Zawodny, J. K., 1966. *Man an International Relations. Volume I: Conflict. Contributions of the Social Sciences to the Study of Conflict and Integration*. San Francisco: Chandler Publishing Company.
- Zawodny, J. K., 1983. Infrastructures of Terrorist Organizations. In: Freedman, L. Zelic a Yonah, A., eds., 1983. *Perspectives on Terrorism*. Wilmington, DE: Scholarly Resources.
- Zimbardo, P. G., 2007. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*. New York: Random House.